

KAHİRE ÜNİVERSİTESİNDE İSLÂM HUKUKU ALANINDA HAZIRLANAN DOKTORA
TEZLERİNİN TASNİFİ
CLASSIFICATION OF DOCTORAL THESES MADE IN THE FIELD OF ISLAMIC LAW IN
CAIRO UNIVERSITY

BİLAL ÖZTÜRK

[Dr. Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD
Dr. Student, Ondokuz Mayıs University Faculty of Divinity,
Department of Islamic Law
trbilal66@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7596-1880>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Received: 23 Şubat/February 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 4 Nisan/April 2021

Yayın Tarihi / Published: 10 Nisan/April 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart/March

Yıl / Year: 2021 *Sayı – Issue:* 11 *Sayfa / Pages:* 59-77.

Atıf/Cite as: Öztürk, Bilal. “Kahire Üniversitesinde İslâm Hukuku Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Tasnifi - Classification of Doctoral Theses Made in the Field of Islamic Law in Cairo University”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi- Journal of Islamic Sciences Researches* 11 (Mart-March 2021): 59-77.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. <http://www.islambilimleri.com>

Copyright © Published by Journal of Islamic Sciences Researches, Samsun, Turkey. All rights reserved.

KAHİRE ÜNİVERSİTESİNDE İSLÂM HUKUKU ALANINDA HAZIRLANAN DOKTORA TEZLERİNİN TASNİFİ

Özet: Mısır, asırlarca İslâmî ilimlerin en önemli merkezlerinden olmuştur. Camilerdeki ders halkalarıyla başlayan ilmî gelenek medreselerle devam etmiş, her devirde önemli ilim adamları yetişmiş ve önemli ilmî eserler telif edilmiştir. Günümüzde de Mısır'ın birçok üniversitesinde İslâmî ilimler alanında çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmalar geçmişten bugüne aktarılan ilmî birikimi tespit etmek açısından önem arz etmektedir. Bu makalede Mısır'ın köklü fakültelerinden olan Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesinde İslâm Hukuku alanında yapılan doktora tezleri genel olarak analiz edilmiştir. Fakültenin resmi sitesindeki tez arama motoru üzerinden yapılan araştırmada 274 adet tez çalışması tespit edilmiştir. Yapılan tezler muhtevaları açısından fıkıh usûlü, ibâdât, muamelât, karşılaştırmalı hukuk, hukuk sosyolojisi ve hukuk tarihi olmak üzere altı ana başlık altında tasnif edilmiş; özel hukuk, kamu hukuku ve karma hukuk muâmelât ana başlığının altında incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Kahire Üniversitesi, İslâm Hukuku, Doktora.

CLASSIFICATION OF DOCTORAL THESES MADE IN THE FIELD OF ISLAMIC LAW IN CAIRO UNIVERSITY

Abstract: Egypt has been one of the important centers of Islamic sciences for centuries. The scientific tradition regarding the lecture rings in mosques continued with madrasahs, important scientists were trained in his period and important scientific works were written. Today, studies in the field of Islamic sciences are carried out in many universities of Egypt. These studies, which have been done so far, are out of the knowledge transferred from the past. Doctoral dissertations have been analyzed in general at Dâru'l-Ulûm Faculty of Cairo University, which is one of the rooted faculties of this sweet Egypt. In the research, 274 thesis studies were identified through the thesis search engine on the official website of the faculty. The theses made are classified under six main headings as fiqh method, worship, treatment, comparative law, sociology of law and history of law, apart from their content. Private law, public law and mixed law transactions are examined under the main headings. At the end of the study, a general evaluation was made.

Keywords: Egypt, Cairo University, Islamic Law, Doctorate.

Giriş

Tarihi Antik çağlara kadar uzanan, ilmin ve medeniyetin beşiği olan Mısır, İslâmiyet'ten sonra da bu vasfını kaybetmemiş, asırlarca İslâmî ilimlerin en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Günümüzde de sahip olduğu birçok üniversite ile İslâmî ilimler alanında çalışmalar yapılmaktadır. Biz de bu çalışmamızda Mısır'ın köklü üniversitelerinden birisi olan Kahire Üniversitesine bağlı Dâru'l-Ulûm Fakültesinde İslâm Hukuku alanında yapılan doktora tezlerinin tasnifi ve genel değerlendirmesini yapacağız. Doktora tezlerine geçmeden önce Mısır ve Kahire üniversitesi hakkında genel bir malumat vermek yerinde olacaktır.

Büyük bir kesimi Afrika'da, küçük bir kesimi (Sînâ yarımadası) Asya'da yer alan Mısır'ın resmî adı Mısır Arap Cumhuriyeti (Cumhûriyyetü Mısır el-Arabiyye), başkenti Kahire'dir.¹ Halkının büyük çoğunluğu Müslüman Araplardan oluşan Mısır, tarihi geçmişi ile büyük bir

¹ Suna Doğaner, "Mısır", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 553-555.

medeniyetin merkezine kurulmuş bir ülkedir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde Bizanslılardan alınan Mısır, daha sonra sırasıyla Emeviler, Tolunoğulları, Abbâsiler, Akşitler, Fâtîmîler, Eyyûbîler, Memlûklülere ve Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Daha sonra kısa bir süre Fransız işgalinde kalmış, Mehmet Ali Paşa Hidivliği ve İngiliz işgalinde sonra 1922 yılında bağımsızlığını kazanmıştır.² Yönetim değişiklikleri ve savaşlardan dolayı sükûnet ve düzenin bozulduğu dönemler olsa da genel itibariyle Mısır, her dönemde en önemli ilim merkezlerinden biri olma özelliğini korumuştur.³

Kahire Üniversitesi (Câmiatü'l-Kahire), 1908 yılında özel bir eğitim kurumu olarak Prens Ahmed Fuâd tarafından Mısır Üniversitesi (el-Câmiatü'l-Mısriyye) adı altında kurulmuştur. Rektörlüğünü de üstlenen prensin tahta çıkmasından sonra Câmiatü Fuâdi'l-Evvel adıyla devletleştirilerek sosyal ve fen ilimleri alanında yeni fakültelerle güçlendirilen kurum 1952 ihtilâlinde sonra bugünkü adını almıştır. Eğitim büyük ölçüde üniversitenin Cîze'deki fakültelerinde sürdürülmektedir.⁴ Bugün itibariyle üniversite; Tıp, Hukuk, Mühendislik, Eczacılık, Veterinerlik, Dâru'l-Ulûm gibi temel fakültelerin yayınında birçok fakülte, enstitü ve eğitim merkezlerini içerisinde barındırmaktadır.⁵

Çalışma konumuz olan Dâru'l-Ulûm Fakültesi, aslında Hidiv İsmail Paşa (1830-1895) zamanında eğitim sistemine yeni bir düzen vermek ve öğretmen yetiştirmek için müstakil olarak açılmış bir öğretim kurumudur. Müfredat programında sık sık değişiklikler yapılmış, İslâmî ilimlerin yanında matematik, geometri, kimya, tabiat bilgisi gibi müsbet ilimler de okutulmuştur. 1945'te Arapça tedrisat sahasında uzman yetiştirmek üzere fakülte haline getirilmiş, 24 Nisan 1946'da "Külliyetü Dâri'l-Ulûm" adıyla Kahire Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Dört yıllık lisans öğrenimini tamamlayanlardan isteyenlerin yüksek lisans ve doktora çalışması yapmaları sağlanmıştır.⁶

Çalışmamıza konu olan üniversitede yapılan İslâm hukuku ile alakalı tezler; fıkıh usûlü, ibâdât, muamelât, karşılaştırmalı hukuk, hukuk sosyolojisi ve hukuk tarihi olmak üzere altı ana başlıkta ele alınacaktır.

A. Fıkıh Usûlü

"Şer'î amelî hükümleri tafsilî delillerden çıkarmayı mümkün kılan kurallar bütünü"⁷ şeklinde tarif edilen fıkıh usûlü, daha açık bir ifadeyle fıkıhın kaynaklarını ve bunlardan hüküm çıkarma yöntemlerini inceleyen bilim dalıdır.⁸ Bu alanda tespit edebildiğimiz çalışmaları muhtevalarına göre çeşitli gruplar halinde ele alacağız.

Lafızların çeşitleri, manaya delaleti, hükme etkisi ve bu konudaki mezhepsel ve kişiler görüşlere dair yapılan çalışmalar şu şekildedir: Lügavî delaletler ve Hanefî ile İmâmîyye

² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mısır>.

³ Cengiz Tomar, "Mısır", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 575-577.

⁴ Hilal Görgün, "Kahire", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 182.

⁵ <https://cu.edu.eg/ar/Home>

⁶ Hilal Görgün, "Darülulûm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 555.

⁷ Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usûlü*, 2. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 21.

⁸ Asım Cüneyd Köksal – İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i Fıkıh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 201.

arasında nasların açıklanmasına etkisi,⁹ Kuran-ı Kerim'deki muhkem ve müteşabihin tefsiri hakkında günümüz müfessirlerinin eğilimleri,¹⁰ bağlamsal karinelerin çeşitliliği ve fikhî hükümlere etkisi,¹¹ atf harfleri, harf-i cerlerin delaleti ve şer'î hükümlerin istinbâtına etkisi,¹² lafızların manalar üzerindeki delalet yollarında usûlcülerin ihtilafı ve fıkıh hükümlerine etkileri,¹³ mutlak hadislerin takyidi ve fıkıh hükümlerine etkisi,¹⁴ metinler arasındaki taaruzun giderilmesinin fikhî hükümlere etkisi,¹⁵ İslâm fıkında sarih ve kinaye.¹⁶

Genel olarak mezheplerin usûl anlayışını ve birbirleriyle olan ilişkilerini karşılaştırmalı olarak ele alan tezler: Hanefîlerin fer'î meselelerde kendi usûllerine muhalefet etmesi,¹⁷ Mâlikîlerin kendi usûllerine muhalefet ettikleri fer'î meseleler,¹⁸ Şafii mezhebinde râcih görüşle fetvanın çelişmesi,¹⁹ Usûlcüler ile Hanefîler arasındaki ihtilafli usûl meseleleri,²⁰ Hanbelî Mezhebi'nde usûl açısından fikhî ihtilaflar ve tercih kuralları,²¹ Hanefî mezhebinde fıkıh usûlü,²² İmam Şafii'nin mezhebinde rey,²³ Usûlcüler ve Fukahaya göre yasak teorisi,²⁴ Ahmed b. Hanbel'in mezhebinde rey,²⁵ İmame't'in Caferî fikhî ve usûlü üzerindeki etkisi,²⁶ Mâlikî mezhebinde ihtilaflara riayet etmek ve bu konuyu dikkate alan diğer mezheplerin konumu,²⁷ usûlcülere göre itibarın bozulması ve bunun fikhî ihtilafa etkisi,²⁸ Usûlcülere göre usûlün uyuşması ve uyuşmaması ve İslâm fıkına etkisi,²⁹ Hanbelî mezhebinde makasid-i şeriaya riayet,³⁰ Mâlikî mezhebindeki fikhî ihtilaflar: sebepleri ve tercih kuralları.³¹

Aslî ve fer'î deliller üzerine yapılan tezler: Sünnet-i Nebeviyye'de mecaz,³² Kurân-ı Kerim'de istisna,³³ İslâm hukukunda üzerinde ihtilaf edilen icthadi delillerin hüccet alanı,³⁴ Usûlcülere

- ⁹ Fâtma Muhammed İmrân Ali, *ed-Delâlatü'l-Lüğaviyye ve Eseruhâ fi Tefsîri'n-Nusûs beyne'l-Hanefiyye ve'l-İmâmiyye*, (Kahire, 2017).
- ¹⁰ Muhammed İslâmî el-Afgânî, *İtticâhâtü'l-Müfessîrin fi Tefsîri'l-Muhkemi ve'l-Müteşâbihî mine'l-Kurâni'l-Kerîm fi'l-'Asri'l-Hadis*, (Kahire, 2020).
- ¹¹ Mütevallâ Muhammed el-Berâcîlî, *Tenevvu'u Karâimî's-Siyâk ve Eseruhü 'ala'l-Ahkâmi'l-Fikhiyye*, (Kahire, 2017).
- ¹² Abdunnâsir Bedran eş-Şâfi'î, *Delâletü Hurûfi'l-Atfi ve Hurûfi'l-Cerri ve Eseruhâ fi İstinbâtü'l-Ahkâmi's-Şer'iyye*, (Kahire, 2015).
- ¹³ Ahmed Sabbâh Nâsir, *İhtilâfü'l-Usûliyyîn fi Tarîki Delâlatü'l-Elfâz 'alâ Ma'ânihâ ve Eseruhâ fi'l-Ahkâmi'l-Fikhiyye*, (Kahire, 2001).
- ¹⁴ Muhammed el-Kavîdî, *el-Ahâdisü'l-Mutlaka Takyîdühâ ve Eseruhâ fi'l-Ahkâmi'l-Fikhiyye*, (Kahire, 2016).
- ¹⁵ Bâsim ez-Zübe'î, *Eseru Def'i't-Te'âruz beyne'n-Nusûs fi'l-Ahkâmi'l-Fikhiyye*, (Kahire, 2013).
- ¹⁶ Sâlim Katvân Heşş, *es-Sarih ve'l-Kinâye fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2010).
- ¹⁷ Mahmud Abdulazîz Ahmed Abdulcevâd, *Muhâlefetü'l-Hanefiyye Usûlehum fi'l-Furu'i*, (Kahire, 2017).
- ¹⁸ Su'ud Mirdâs el-'Acemî, *el-Furu'u'l-leti Hâlefe fihâ el-Mâlikîyyetü Usûlehum*, (Kahire, 2019).
- ¹⁹ Sâlim el-Hatîb, *Te'aruzu'l-Fetvâ ma'a'r-Ra'yi'r-Râcih fi'l-Mezhebi's-Şâfi'î*, (Kahire, 2016).
- ²⁰ Mahmûd ed-Dehşân, *el-Mesâilü'l-Usûliyyetü'l-Muhtelefî fihâ beyne'l-Usûliyyîn ve'l-Hanefiyye*, (Kahire, 2015).
- ²¹ Muhammed Fâris el-Mitrân, *el-Hilâfü'l-Fikhî fi'l-Mezhebi'l-Hanbelî Te'sületen ve Kavâ'idü't-Tercîhi fihî*, (Kahire, 2003).
- ²² Sa'd Sâlim el-'Âzimî, *Usûlü'l-Fikh 'inde'l-Hanefiyye*, (Kahire, 2003).
- ²³ Muhsin Muhammed Ali, *er-Ra'yü fi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, (Kahire, 2000).
- ²⁴ Mahmûd Hüseyin Sa'd, *Nazariyyetü'l-Hazri 'inde'l-Usûliyyîn ve'l-Fukahâ*, (Kahire, 1984).
- ²⁵ Muhammed el-'Aclân, *er-Ra'yü fi'l-Mezâhibi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, (Kahire, 1981).
- ²⁶ Ali Ahmed es-Sâlûs, *Eseru'l-İmâme fi'l-Fikhi'l-Ca'ferî ve Usûluhî*, (Kahire, 1975).
- ²⁷ Muhtâr Beşîr el-'Âlim, *Murâ'âtü'l-Hilâf 'inde'l-Mâlikîyye ve Mevkifü'l-Mezâhibi'l-Uhrâ min İ'tibârihî*, (Kahire, 2006).
- ²⁸ Sabyu Mûsâ Ğarb, *Fesâdû'l-İ'tibar 'inde'l-Usûliyyîn ve Eseruhâ fi'l-Hilâfi'l-Fikhî*, (Kahire, 2016).
- ²⁹ Muhammed Âl Habtar, *Muvâfakatü'l-Usûl ve Muhâlefetühâ 'inde'l-Usûliyyîn ve Eseruhâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2015).
- ³⁰ Hammâd Muhammed İbrâhîm, *Murâ'âtü Makâsidi's-Şer'i'a fi'l-Mezhebi'l-Hanbelî*, (Kahire, 2011).
- ³¹ Cum'a Mes'ûd el-Mevâl, *el-Hilâfü'l-Fikhî fi'l-Mezhebi'l-Mâlikî Esbâbuhü ve Kavâ'idü't-Tercîhi fihî*, (Kahire, 2012).
- ³² Sâlim Abdu'l-Kerim Sâleme, *el-Mecâzü fi's-Sünneti'n-Nebeviyyeti*, (Kahire, 2020).
- ³³ Tâhir Hîbe es-Seyyid, *el-İstisnâü fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (Kahire, 2015).

göre deliller arasındaki çelişki,³⁵ İslâm hukukunda icma,³⁶ Sünnet-i Nebevî'de mevkuf hadis ve İslâm hukukuna etkisi,³⁷ ahkâm hadislerinin şekillenmesinde usûl kurallarının etkisi,³⁸ bir ferî hükmün iki aslî hüküm arasında tereddüd etmesi,³⁹ istisnâi ictihad ve şer'î hükümlerin tenziline etkisi.⁴⁰

Olması umulan ve beklenen meselelerde fıkıh: usûlü ve kuralları,⁴¹ kavaid-i fikihiyenin delil olma kapsamı ve çağdaş ictihada etkisi,⁴² yeni meselelere fıkhi hüküm çıkarmada şer'î kurallar,⁴³ İslâm hukukunda kabul ve inkâr arasındaki şâzz görüşler,⁴⁴ modern çağda teori ve pratik arasında (Sünni) fıkıh usûlünde yenilik,⁴⁵ İslâm hukukunda mercuh görüşlerle amel etme kuralları,⁴⁶ cüzî maksadlar ve fikhî istidlal üzerindeki etkisi,⁴⁷ İslâm Hukukunda ihtiyatlı görüşü almak,⁴⁸ fıkıh usûlü alanında yapılan diğer tezlerdir.

B. İbâdât

Kul ile Allah arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümleri içeren ibâdât alanında İslâm hukukunda ibadetlerin cüzî maksatları,⁴⁹ muvâlat hükümleri ve İslâm fikhündeki etkileri,⁵⁰ ibâdât ve mâli muâmelât konularında Hanefî mezhebindeki fikhî düzeltmeler,⁵¹ Mâlikî mezhebine göre amel edilecek durumlar,⁵² yapılan tez çalışmalarıdır.

C. Muâmelât

Geniş anlamıyla fikhin ibadetler dışında kalan kısmını, yani hukukun tamamını ifade eden muâmelât dar anlamıyla mâmelek hukukundan medenî hukuk, özel hukuk ve iç hukuka varan değişik manalarda kullanılmıştır.⁵³ Biz burada kamu hukuku, özel hukuk ve karma hukuku da içine alacak şekilde geniş anlamıyla kullanacağız. Hukuk dallarının belli bir kısmına dair yapılan tezleri aşağıda özel başlıklar altında ele alacağız. Ancak burada muâmelât alanının tamamını kapsayıcı nitelikte olan Hanbeli mezhebine göre muamelat alanında mutemed görüşler⁵⁴ ve muâmelât fikhî ile alakalı usûl kuralları⁵⁵ isimli tezleri zikredeceğiz.

- ³⁴ Salâhuddîn Sultân, *Medâ Hucçiyeti'l-Edilleti'l-İctihâdiyyeti'l-Muhtelifi 'Aleyhâ fi'ş-Şer'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1992).
- ³⁵ Muhammed Abdulhamîd Ca'fer, *et-Te'âruz beyne'l-Edille 'inde'l-Usûliyyîn*, (Kahire, 1981).
- ³⁶ Salâhuddîn Şelbî, *el-İcmâ' fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1980).
- ³⁷ Hayât Sa'îd Abdu'd-Dâyim, *el-Hadisü'l-Mevkûf fi's-Sünneti'n-Nebeviyye ve Eseruhû fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2010).
- ³⁸ Bilâl Faysâl el-Bahr, *Eseru'l-Kavâ'idü'l-Usûliyye fi Tevcihi Ahâdisi'l-Ahkâm*, (Kahire, 2012).
- ³⁹ Ahmed Osmân el-Mecdûb, *Teraddüdü'l-Fer'i beyne Asleyn*, (Kahire, 2008).
- ⁴⁰ Fâtma Aliyyü'd-Dîn, *el-İctihâdü'l-İstisnâi ve Eseruhu fi Tenzîli'l-Ahkâmu'ş-Şer'iyyeti*, (Kahire 2020).
- ⁴¹ Abdulfettâh Hüseyin Hümmâm, *Fikhü't-Tevakkü' ve'l-Meâlât Usûluhû ve Davâbiduhû*, (Kahire, 2016).
- ⁴² Mahmûd Bedvî, *Medâ Hucçiyeti'l-Kavâ'idü'l-Fikhiyye ve Eseruhâ fi'l-İctihâdi'l-Mu'âsıra*, (Kahire, 2014).
- ⁴³ Kemâl Tâhâ Müslim, *ed-Davâbitu'ş-Şer'iyye li-İstinbâti'l-Ahkâmi'l-Fikhiyye li-Nevâzili'l-Mu'âsıra*, (Kahire, 2006).
- ⁴⁴ Muhammed İbrâhîm Fâyed, *el-Ârâu'ş-Şâzze fi'l-Fikhi'l-İslâmî beyne'l-İ'tibâr ve'l-İnkâr*, (Kahire, 2010).
- ⁴⁵ Muhammed el-'Atrebî, *et-Teccid fi 'İlmi Usûli'l-Fikhî (es-Sünnî) fi'l-Âsri'l-Hadîs beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, (Kahire, 2010).
- ⁴⁶ Müş'îl el-Hârisî, *Davâbitu'l-'Ameli bi'l-Akvâli'l-Mercûha fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2012).
- ⁴⁷ Vasfî 'Âşûr Ebû Zeyd, *el-Makâsîdü'l-Cüziyye ve Eseruhâ fi'l-İstidlâli'l-Fikhî*, (Kahire, 2011).
- ⁴⁸ Teyşîr Muhammed Ebû Şerîf, *el-Ahzu bi'l-Ahvât fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2006).
- ⁴⁹ Sa'd Muhammed Mahmud Hamûde, *el-Makâsîdü'l-Cüziyyetü li'l-'İbâdâti fi'ş-Şer'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 2019).
- ⁵⁰ Abdu'l-Latîf Hüseyin, *Ahkâmu'l-Muvâlati ve Eseruhû fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2020).
- ⁵¹ Sâmih Şefîk Abdu'l-Mu'tî Ebû Tâlib, *el-İstidrâkâtü'l-Fikhiyyetü 'ala'l-Hanefiyyetü fi'l-İbâdâti ve'l-Mu'amelâti'l-Mâliyyeti*, (Kahire, 2020).
- ⁵² Ali Abdullah Ali Dîhûm, *Mâ Cerâ bihi'l-'Amelü fi'l-Mezhebi'l-Mâlikî*, (Kahire, 2020).
- ⁵³ Bilâl Aybakan, "Muâmelât", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 318.
- ⁵⁴ Ramazan Ali Abdurabbîhi Sâlim el-'Azeb, *el-Mu'temed fi Fikhi'l-Mu'amelâti 'inde'l-Hanâbile*, (Kahire, 2019).
- ⁵⁵ Desûgî Yûsuf Nasr, *el-Kavâ'idü'l-Usûliyyetü'l-Müte'allika bi-Fikhi'l-Mu'amelât*, (Kahire, 2010).

1. Özel Hukuk

1.1. Medenî Hukuk

Kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen medenî hukuk, özel hukukun en geniş ve en önemli dalıdır. Fakültede, Medenî hukuku genel olarak ele alan, İslâm Hukukunun Mısır Medeni Hukukuna kaynaklığı⁵⁶ ve ahval-i şahsiyye davalarında adaleti sağlamak için şeriat kuralları⁵⁷ isimli 2 adet çalışma yapılmıştır. Medenî hukukun alt dallarını konu alan çalışmalar ise şunlardır:

a. Kişiler Hukuku

Gerçek ve tüzel kişilerin durumlarını konu alan kişiler hukuku, kişiliğin başlaması ve sona ermesi ile ilgili yasaları düzenler. Fakültede bu alanda, İslâm hukukunda hakların düşürülmesi ve devredilmesi,⁵⁸ irade kusurları⁵⁹ ve kayıp kişinin hükümleri⁶⁰ gerçek kişilere dair yapılan tez çalışmaları bulunmaktadır. Yasaların bağımsız bir kişilik kabul ettiği vakıf ve dernekler konusunda ise Endonezya'daki vakıf sorunları ve şerî çözüm yolları⁶¹ Hindistan'da şer'î vakıf⁶² ve Kuveyt vakıf yasa taslağı⁶³ isimli çalışmalar yapılmıştır.

b. Aile Hukuku

Aileye ilişkin konularla ilgilenen aile hukuku, geniş manasıyla aile çerçevesi içine giren fertlerin karşılıklı ilişkilerini, hak ve vazifelerini düzenleyen hukuk dalıdır.⁶⁴ Yapılan çalışmalarda çağdaş bilimsel veriler ışığında nesebin ispatı,⁶⁵ nesebin hükümleri,⁶⁶ kadının boşanma hakkı,⁶⁷ eşler arasındaki boşanmada hâkimin yetki alanı,⁶⁸ hamilelikle ilgili hükümler⁶⁹ ve şarta bağlı nikâh siğası⁷⁰ konuları ele alınmıştır. Bunların dışında Mâlikî mezhebinde nikâh bahsindeki nevâzil meseleler ve çağdaş uygulamalar⁷¹ ile makâsıd-ı şer'iyye açısından nikâh babında pozitif hukukla karşılaştırmalı bir çalışma⁷² da mevcuttur.

c. Miras Hukuku

⁵⁶ Muhammed İbrahim Muhammed Ali, *Masdariyyetü's-Şer'ati'l-İslâmiyye fi'l-Kânûni'l-Medeniyyi'l-Mısri (1949 m.)*, (Kahire, 2018).

⁵⁷ Muhammed Cemâl Muhammed Cemil Ebû Senîne, *el-Kava'idü's-Şer'iyye li-Tahkiki'l-Adâleti fi Kadâya'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, (Kahire, 2017).

⁵⁸ Hânî Süleymân Hasan, *İskâtu'l-Hukûk ve Tevri'sühâ fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1991).

⁵⁹ Muhammed Ali Bahru'l-'Ulûm, *Uyûbü'l-İrâde fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1980).

⁶⁰ Hâlid Fuâd Ebu'l-'Ulâ, *Ahkâmü'l-Ğâib fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2010).

⁶¹ Yûli Yâsîn Tayyib, *Müşkilâtü'l-Vakf fi Endonezya ve Hulûluha's-Şer'iyye*, (Kahire, 2015).

⁶² Faysal Bî En, *el-Vakfu's-Şer'i fi'l-Hind*, (Kahire, 2015).

⁶³ İkbâl el-Maktû', *Meşrû'u Kânûni'l-Vakfi'l-Kuveyfî*, (Kahire, 2000).

⁶⁴ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 22. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 2:62.

⁶⁵ 'Âişe Sultan İbrâhîm, *İsbâtü'n-Neseb fi Dav'i'l-Mu'tayâti'l-İlmiyyeti'l-Mu'âsıra*, (Kahire, 2000).

⁶⁶ Abdullah Hasan Def'ullah, *Ahkâmü'n-Neseb fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1979).

⁶⁷ eş-Şeyhü'l-Velî Muhammed, *Hakku'z-Zevce fi'l-Furka fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1977).

⁶⁸ Hârûn Deyn Evânic, *Medâ Sultatü'l-Kâdi fi't-Tefrik beyne'z-Zevceyn fi'l-İslâm*, (Kahire, 1974).

⁶⁹ 'Âişe Ahmed Hasan, *el-Ahkâmü'l-Muttasiletü bi'l-Hamli fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2005).

⁷⁰ Hüseyin Abdülazîz İbrâhîm, *Siğatü'n-Nikâhi'l-Mukterine bi's-Şart*, (Kahire, 2007).

⁷¹ Şâdiye Abdüsselâm, *Nevâzilü'l-Mâlikiyye fi'n-Nikâh ve Tatbikâtuha'l-Mu'âsıra*, (Kahire, 2009).

⁷² Abdülazîm el-Ectal, *el-Makâsîdü's-Şer'iyye fi'l-Fikhi'l-İslâmî Dirâsetün Mukârenetün ma'a'l-Kânûni'l-Vad'i fi Bâbi'n-Nikâh*, (Kahire, 2007).

Fıkıh kitaplarında “ferâiz” kelimesiyle ifade edilen, bir şahsın ölümünden sonra malvarlığının mukadderatını düzenleyen⁷³ miras hukuku alanında yapılan bir çalışma tespit edemedik. İslâm’da miras hukukuyla ilgili hükümler nass ve icma ile sabit olduğu için, kıyas ve içtihadla fazla yer kalmadığı için bu alanda çalışma yapılmadığını düşünmekteyiz.

d. Eşya Hukuku

Şahısların eşya (mallar) üzerindeki hâkimiyetlerinden doğan meseleleri düzenleyen⁷⁴ eşya hukukuna dair yapılan tez çalışmaları şunlardır: Yed-i emin: Finansal sözleşmelerdeki hükümleri ve sonuçları,⁷⁵ müzâyede ve münâkasalar,⁷⁶ İslâm hukukunda akarın rehnine ilişkin hükümler.⁷⁷

1.2. Borçlar Hukuku

Kişiler arasında kurulan çeşitli borç münasebetlerini, bunlardan doğan alacak haklarını, borçların ortaya çıkışı, ifası, sona ermesi ve ilgili diğer konuları düzenleyen borçlar hukuku,⁷⁸ insanların ekonomik ilişkilerinin hukuk açısından görünüşünü yansıtmaktadır.⁷⁹

Yapılan tez çalışmalarında borç kavramıyla ilgili olarak, İslâm hukukunda borç tazmini ve çağdaş finansal uygulamaları,⁸⁰ kefilin borcu tazmin yükümlülüğü,⁸¹ borcu ödeyememenin hükümleri⁸² ve gönüllü olarak borç ödeme⁸³ konuları ele alınmıştır.

Akitlerle (sözleşmeler) ile ilgili olarak, İslâm hukukunda akitlerin batıl ve fesat olma sebepleri,⁸⁴ şarta bağlı akdın hükümleri,⁸⁵ akitlerde kabzın hükümleri,⁸⁶ yükümlülüklerin, hakların ve akitlerin devredilmesi,⁸⁷ akitlerde ve tasarruflarda yasadışı teşvikin etkisi,⁸⁸ malî mübadele akitlerinde karşılıklı rızanın olması ve olmaması,⁸⁹ alışveriş, şirket, kira, cu’âle ve nikâh akitlerindeki fesadı tashih etme yöntemleri,⁹⁰ bakım sözleşmeleri ve uygulamaları,⁹¹ tedarik sözleşmesi ve hükümleri,⁹² finansal sözleşmelerde koruyucu önlemler,⁹³ sözleşmelerde

⁷³ Muhsin Koçak v.dğr., *İslâm Hukuku*, 2. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 311.

⁷⁴ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 2: 233.

⁷⁵ Mâcîd Süleymân el-’Âzîmî, *Yedü’l-Emâneti ve Ahkâmuhâ ve Tebi’âtühâ fi’l-’Ukûdi’l-Mâliyye*, (Kahire, 2010).

⁷⁶ Muhammed Sa’îd el-Bağdâdî, *el-Müzâyedât ve’l-Münâkasât*, (Kahire, 2013).

⁷⁷ Abdullah el-Hakbânî, *Ahkâmü Rehni’l-Akâr fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, (Kahire, 2012).

⁷⁸ Ayhan Ak, *İslâm Borçlar Hukuku*, 3. Baskı (Samsun: Üniversite Yayınları, 2020), 16.

⁷⁹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 3: 21.

⁸⁰ Hâzîm Yûsuf Ebu Dayf Abdu’l-’Âl, *Damânu’d-Duyûn fi’l-Fıkhî’l-İslâmî ve Tatbîkâtühû’l-Mâliyyetü’l-Mu’âsıra*, (Kahire, 2018).

⁸¹ Yusuf Mâcîd el-Muhayrî, *İltizâmü’l-Kefil bi-Damâni’d-Deyn fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, (Kahire, 2010).

⁸² Abdullah el-’Acmî, *Ahkâmü Te’azziri’l-Vefâ bi’d-Duyûn fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, (Kahire, 2003).

⁸³ Ramazan Cuma, *el-Vefâü’l-İhtiyârî bi’d-Duyûn*, (Kahire, 1994).

⁸⁴ Ali Abdulkâdir Osmân, *Esbâbu Butlânî’l-’Ukûdi ve Fesâdühâ fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, (Kahire, 2004).

⁸⁵ İbrahim Hasan el-Mullâ, *Ahkâmü’l-Akdi’l-Mukterin bi-Şartın*, (Kahire, 1999).

⁸⁶ Nezîh Kemâl Hammâd, *Ahkâmü’l-Kabz fi’l-’Ukûd fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, (Kahire, 1973).

⁸⁷ Adnân Ali el-Mullâ, *Tahvîlü’l-İltizâmât ve’l-Hukûk ve’l-’Ukûd fi’l-Fıkhî’l-İslâmî ve Tatbîkâtühû’l-Mu’âsıra*, (Kahire, 2012).

⁸⁸ Ahmed el-Hâdî, *Eseru’l-Bâ’is Çayri’l-Meşrû’ fi’l-’Ukûd ve’l-Tasarrûfât*, (Kahire, 1985).

⁸⁹ es-Seyyid Neşet İbrâhîm, *et-Terâdî ve Fevtuhû fi’l-’Ukûdi’l-Mübâdelâti’l-Mâliyye*, (Kahire, 1978).

⁹⁰ Beşîr Muhammed e-Çarayânî, *Davâbitü Tashîhi’l-’Ukûdi’l-Fâside mine’l-Buyû’ ve’s-Şerikât ve’l-İcâre ve’l-Cemâle ve’l-Enkiha*, (Kahire, 2009).

⁹¹ ‘Âtîf Muhammed Ebû Hurbîd, *’Ukûdu’s-Siyâne ve Tatbîkâtühâ*, (Kahire, 2011).

⁹² Ahmed ‘Avd el-’Âzîmî, *Akdü’t-Tevrîd ve Ahkâmuhû fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, (Kahire, 2010).

⁹³ Ahmed el-’Uteybî, *et-Tedâbirü’l-Vakâiyye fi’l-’Ukûdi’l-Mâliyyeti’l-Mu’âsıra*, (Kahire, 2013).

niyâbet,⁹⁴ kiraya veren ile kiracı arasındaki ilişkinin kuralları⁹⁵ gibi başlıkların çalışıldığını tespit ettik.

İslâm hukukunda sözleşme mahallinin meşruiyeti⁹⁶ musâdere hükümleri,⁹⁷ muamelelerde ret ve İslâm hukukundaki etkisi,⁹⁸ İslâm hukukunda mali sözleşmelerdeki mekân hükümleri,⁹⁹ zarar teorisi,¹⁰⁰ yazıyla ispat ve belgelendirme,¹⁰¹ şer'î tasarruflarda ölümün etkisi,¹⁰² ölüm anındaki hastanın tasarrufları¹⁰³ gibi konular borçlar hukuku alanında yapılan diğer doktora çalışmalarıdır.

1.3. Ticaret Hukuku

a. Ticari İşletme Hukuku

Ticarî işletme hukukunun kapsamı içerisine genel itibariyle ticarî işletme, tacir ve ticarî iş konuları girmektedir.¹⁰⁴ İslâm hukukunda pazarla ilgili konular hakkında hükümler¹⁰⁵ finansal işlemlerde kullanılan ticari araçlar,¹⁰⁶ sermayenin yatırım risklerinden korunması ve İslâmî finans kurumlarındaki çağdaş uygulamaları,¹⁰⁷ elektronik ticaret için fikhî hükümler ve bunu düzenleyen yasalar¹⁰⁸ bu alanda yapılan çalışmalardır.

b. Şirketler Hukuku

Ticaret şirketlerinin kurulması, birleşmesi, bölünmesi, devredilmesi, tip değiştirmesi, tasfiyesi gibi konulara dair normları ihtiva eden ve ticaret şirketlerine ilişkin hukuki ilişkileri inceleyen hukuk dalıdır.¹⁰⁹ Bu alanda tespit edebildiğimiz kadarıyla, özel fon şirketleri ve İslâm hukukunun konumu¹¹⁰ isimli bir adet tez çalışması bulunmaktadır.

c. Kıymetli Evrak Hukuku

Police, bono, çek gibi kıymetli evrakın düzenlenmesini, bunların geçerlilik şartlarını, hüküm ve sonuçlarını, bunların devrini ve ödenmelerini düzenleyen hukuk dalıdır.¹¹¹ Bu alanda, menkul kıymetleştirme ve finansal kurumlardaki uygulamaları¹¹² ile İslâm hukuku

⁹⁴ Yûsuf Abdulfettâh Yûsuf, *en-Niyâbetü fi't-Te'âkud fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1979).

⁹⁵ Abdulhamîd Mansûr Ali, *Davâbidu'l-'Alâka beyne'l-Mu'cir ve'l-Müste'cir fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1987).

⁹⁶ Fevzi Muhammed Ebû Tâlib, *Meşrû'iyetü Mahallü'l-İltizâm fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2012).

⁹⁷ Ahmed b. Sâlih, *Ahkâmü'l-Musâdere*, (Kahire, 2005).

⁹⁸ Muhammed Abdullah Muhammed, *er-Redd fi'l-Mu'âmelât ve Eseruhû fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1999).

⁹⁹ Mübârek el-Harbî, *Ahkâmü'l-Mekân fi'l-'Ukûdi'l-Mâliyye fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2001).

¹⁰⁰ Ahmed Ali Mevâfi, *Nazariyyetü'd-Darar fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1995).

¹⁰¹ Cemîl Muhammed b. Mübârek, *et-Tevsik ve'l-İsbât bi'l-Kitâbe fi't-Teşri'i'l-İslâmî*, (Kahire, 1990).

¹⁰² Fehd er-Raşîdî, *Eseru'l-Mevt fi't-Tasarrufâtü's-Şer'iyye*, (Kahire, 2004).

¹⁰³ Nu'mân Abdurrezâk, *Tasarrufâtü'l-Merîd Marada'l-Mevt*, (Kahire, 1971); Mahmûd Abdulğaffâr Yûsuf, *Tasarrufâtü'l-Merîd Marada'l-Mevt*, (Kahire, 1993).

¹⁰⁴ Aytekin Çelik, *Ticaret Hukuku*, 9. Baskı, (Ankara: Seçkin Hukuk 2019), 1.

¹⁰⁵ Sa'd Muhammed Muhammed Ali, *Ahkâmu'l-Mesâili'l-Mute'allikati bi's-Sûki fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2018).

¹⁰⁶ Muhammed Ahmed Mahmûd, *el-Vesâitu't-Ticâriyye fi'l-Mu'âmelâtü'l-Mâliyye fi Dav'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1996).

¹⁰⁷ Abdullah el-Hezîm, *Himâyetü Ra'si'l-Mâl min Mahâtrü'l-İstismâr ve Tatbikâtuhu'l-Mu'âsıra fi'l-Müessisâtü'l-Mâliyyeti'l-İslâmiyye*, (Kahire, 2012).

¹⁰⁸ Râşid el-'Asîrî, *el-Ahkâmü'l-Fihkiyye li't-Ticâreti'l-Elektirûniyye ve't-Teşri'ati'l-Münazzameti lehâ*, (Kahire, 2014).

¹⁰⁹ Çelik, *Ticaret Hukuku*, 103.

¹¹⁰ 'Âdil es-Sağîr, *Şeriketü'l-Emvâlî'l-Hâssa ve Cihetü'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2006).

¹¹¹ Çelik, *Ticaret Hukuku*, 357.

¹¹² Faysal er-Reşîdî, *et-Tevrîk ve Tatbikâtühû fi'l-Müessesâti'l-Mâliyye*, (Kahire, 2015).

perspektifinden mali evraklar alanındaki etkin faaliyetler¹¹³ başlığıyla iki adet çalışma bulunmaktadır.

d. Sigorta Hukuku

Sigorta, bir şeyin veya bir kimsenin herhangi bir yönden ileride karşılaşabileceği zararı gidermek için, önceden ödenen prim karşılığında bu işle uğraşan kuruluşla yapılan sözleşmedir.¹¹⁴ Sigorta hukuku ise bu sözleşmeden doğan hak ve yükümlülükleri inceleyen hukuk dalıdır. Bu bağlamda, İslâm şeriatının ilkelerine uygun olarak hükümlerini düzenlemek için İslâm fıkında sigorta akdi¹¹⁵ isimli bir adet çalışma tespit ettik.

2. Kamu Hukuku

2.1. Anayasa Hukuku

Anayasayı ve diğer ilgili hukuki mevzuatı izah eden, yorumlayan, sistematik bir biçimde sunan hukuk dalıdır. Buna göre anayasa hukukunun kapsamında devlet, devletin unsurları, yetkileri, siyasal iktidar, temel hak ve hürriyetler yer alır.¹¹⁶ Şer'î siyasetin fikhî kuralları,¹¹⁷ İslâmî siyaset fıkında özgürlüğün amacı ve uygulamaları,¹¹⁸ çağdaş batı demokratik sistemlerde ve İslâmî siyaset düşüncesinde devlet başkanı,¹¹⁹ ile Kuveyt Devleti Saray İşleri Genel Kurulunun yetki alanı¹²⁰ bu alanda tespit edebildiğimiz çalışmalardır.

2.2. Ceza Hukuku

İslâm hukukunda ukûbât terimiyle ifade edilen ceza hukuku, suçları ve cezaları ele alan hukuk dalıdır.¹²¹ Ceza hukuku bağlamında çalışılan doktora tezlerini incelediğimizde İslâm hukukunda cezaî soruşturma,¹²² hadler ve cinayetler hukukunda yeni gelişmeler,¹²³ suç, ceza ve cezai işlemlerde mağdurun rolü,¹²⁴ zaman aşımının hükümleri,¹²⁵ hadler ve cinayetler bakımından hayvanlarla ilgili hükümler,¹²⁶ tazir cezasındaki ağırlaştırıcı ve hafifletici durumlar,¹²⁷ kasten yapmak ve fikhî hükümlere etkisi,¹²⁸ meşru müdafaa,¹²⁹ mükellefin bir

¹¹³ 'Amr el-Verdânî, *el-Enşitatü'l-Âmile fi Mecâli'l-Evrâki'l-Mâliyye min Menzûri'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2013).

¹¹⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 4. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat 2013), 508.

¹¹⁵ Fethî es-Seyyid Lâşîn, *'Akdü't-Te'mîn fi'l-Fikhi'l-İslâmî li-Tanzîmi Ahkâmihî Vifkan li-Mebâdi's-Şer'ati'l-İslâmî*, (Kahire, 1990).

¹¹⁶ Ayhan Ak, *İslâm Kamu Hukuku*, (Samsun: Üniversite Yayınları 2019), 21.

¹¹⁷ Mahmud Sa'îd el-Ğazzâlî, *el-Kavâ'idü'l-Fikhiyye li's-Siyâseti's-Şer'iyye*, (Kahire, 2011).

¹¹⁸ Fethî Muhammed Ebu'l-Verd, *Maksadü'l-Hürriyye ve Tatbîkâtühû fi'l-Fikhi's-Siyâsiyyi'l-İslâmî*, (Kahire, 2012).

¹¹⁹ Sâmi Muhammed el-Ğanâm, *Reisü'd-Devle fi'l-Enzemeti'd-Dimokrâtiyyeti'l-Ğarbiyyeti'l-Mu'âsıra ve fi'l-Fikri's-Siyâsi'l-İslâmî*, (Kahire, 1998).

¹²⁰ Ahmed 'Âyeş el-Âzimî, *Vilâyetü'l-Hey'eti'l-Âmme li-Şuûni'l-Kasr fi Devleti'l-Kuveyt*, (Kahire, 2009).

¹²¹ Ak, *İslâm Kamu Hukuku*, 106.

¹²² Ahmet 'İzzet İmâm, *et-Tahkîkû'l-Cinâi fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2015).

¹²³ Muhammed el-Bennâ, *el-Müsteciddât fi Fikhi'l-Cinâyât ve'l-Hudûd*, (Kahire, 2003).

¹²⁴ Yûsuf Muhammed es-Seyyid, *Devru'l-Mecnâ 'aleyh fi'l-Cerime ve'l-Ukâbe ve'l-İcrâati'l-Cinâiyye*, (Kahire, 2014).

¹²⁵ Muhammed İbrahim, *Ahkâmü't-Tekâdüm fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2004).

¹²⁶ Muhammed b. Mutlak el-Mısırî, *el-Ahkâmü'l-Müte'allika bi'l-Hayvân fi'l-Hudûd ve'l-Cinâyât fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2012).

¹²⁷ Nâsir el-Halîfî, *ez-Zurûfu'l-Müşeddede ve'l-Muhaffefe fi 'Ukûbeti't-Ta'zîz fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1990).

¹²⁸ Muhammed Ali Abdul'âl Abdurrahmân, *et-Te'ammüd ve Eseruhû fi'l-Ahkâmî'l-Fikhiyye*, (Kahire, 2017).

¹²⁹ Hadice Abdullah Ahmed, *Mekasidi's-Şer'iyyeti'l-İslâmiyyeti fi'd-Difâ'i's-Şer'iyyi*, (Kahire, 2019).

fiili birçok kez yapması,¹³⁰ kamu ahlakının cezai olarak korunması,¹³¹ Mısır Şeriat Mahkemeleri Sicil Kayıtlarında nefse saldırı suçu (1854-1889),¹³² cinayetler ve hadler hukukunda Hanbelî mezhebindeki mutemet görüşler¹³³ gibi konuların ele alındığını görmekteyiz.

2.4. Yargılama Hukuku

Çekişmeli tarafların mahkeme önünde yargılanma sürecinde uyulması gereken kuralları belirleyen hukuk dalıdır. Yargılama ve cezalandırmada uyulacak usûlleri belirlediği için usûl hukuku da denilmiştir.¹³⁴ Bu alanda tespit edebildiğimiz tez konuları şunlardır:

İslâm hukuku açısından sanıkların hakları,¹³⁵ dava açma hakkının korunması,¹³⁶ dava hükümlerinin şer'î amaçları ve İslâm hukukundaki delilleri,¹³⁷ ta'lik hükümleri,¹³⁸ davalarda oturumun ertelenmesinden kaynaklanan sonuçlar,¹³⁹ yargı davalarında savunmalar,¹⁴⁰ gecikme hükümleri,¹⁴¹ davalarda yargı ve hükümle alakalı hadisler,¹⁴² karine ve yargı hükümlerinde delil olma kapsamı,¹⁴³ yargı yetkisi ve Bahreyn hukukundaki çağdaş uygulamaları,¹⁴⁴ şartlı ceza ve hâkimin değiştirme yetkisi.¹⁴⁵

2.5. Malî Hukuk

Malî hukuk, devletin gelirlerini, giderlerini, kamu mallarının kullanım ve yönetimini konu edinen hukuk dalıdır.¹⁴⁶ Zekât, humus, fey, ticaret malları, madenler, araziler vb. kalemler devletin gelirlerini oluşturmaktadır.

İslâm hukukunda vergi sorunlarına ilişkin hükümler ve çeşitleri,¹⁴⁷ mali kaynakların geliştirilmesi,¹⁴⁸ İslâm İktisat Mevzuatında kolektif eğilim,¹⁴⁹ şer'î siyasetin çağdaş İslâmî ekonomik kalkınmaya etkisi,¹⁵⁰ zekât mallarının işletilmesi,¹⁵¹ zekât fonu,¹⁵² iktisadî meselelere

¹³⁰ Ramadân Abdurrezâk Muhammed, *Te'addüdü Fi'li'l-Mükellef ve Eseruhü fi'thilâfi'l-Ahkâm (fi'l-'İbâdât ve'l-Mu'âmelât ve Ahkâmü'l-Üsra)*, (Kahire, 2013).

¹³¹ Fâtma el-Halîfe, *el-Himâyetü'l-Cinâiyye li'l-Hayâi'l-'Âmm*, (Kahire, 2010).

¹³² Enver Sâlim Abduh Ali, *Cerîmetü'l-'İtidâi 'ala'n-Nefsi fi Sicillâtü'l-Mehâkimi's-Ser'iyyeti'l-Mısriyye (1854-1889)*, (Kahire, 2019).

¹³³ Mahmud Abdullah Şahâne, *el-Mu'temed fi Fikhi'l-Cinâyât ve'l-Hudûd 'inde'l-Hanâbile*, Kahire (Kahire, 2020).

¹³⁴ Ak, *İslâm Kamu Hukuku*, 87.

¹³⁵ Semer Mustafa eş-Şerkâvî, *Hukûku'l-Müttehem min Vicheti'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2007).

¹³⁶ Ahmed Muhammed ed-Da'îr, *Himâyetü't-Tekâdî fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2019).

¹³⁷ Hişâm Hanefî Seyyid, *el-Makâsîdü's-Ser'iyye li-Ahkâmi'd-Da'âvâ ve'l-Beyyinâtü fi's-Ser'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 2019).

¹³⁸ Hammâd Berrak el-'Acnî, *Ahkâmu't-Ta'lik fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2016).

¹³⁹ Ali Abdul'âtî Muhammed, *el-Âsâru'l-Müterattibe 'ala Teahhuri'l-Fasli fi'l-Husûmât*, (Kahire, 2015).

¹⁴⁰ Muhammed Dervîş, *ed-Defû' fi'd-Da'va'l-Kadâiyye*, (Kahire, 2015).

¹⁴¹ Ali İbrâhîm er-Râşid, *Ahkâmü't-Te'hîr fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2005).

¹⁴² Hasan Hâlid, *el-Ahâdisü'n-Nebeviyyetü'l-Muttasile bi'l-Kadâi ve'l-Hükmi fi'l-Husûmât*, (Kahire, 2001).

¹⁴³ 'Avd Abdullah Ebû Bekr, *el-Karîne ve Medâ Hücciyetihâ fi'l-Ahkâmi'l-Kadâiyye fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1980).

¹⁴⁴ Abdurrahmân Dırâr eş-Şâ'ir, *el-İhtisâsu'l-Kadâi fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve Tatbikâtuhu'l-Mu'âsıra fi'l-Kânûni'l-Bahreynî*, (Kahire, 2010).

¹⁴⁵ Üsâme Muhammed el-Hamavî, *eş-Şartu'l-Cezâi ve Sultatü'l-Kadâi fi Ta'dilîhi*, (Kahire, 1995).

¹⁴⁶ Ak, *İslâm Kamu Hukuku*, 167.

¹⁴⁷ Sultan Fehd Sâlih el-Hanne, *Ahkâmü'l-Müşkilati'd-Darîbiyyeti ve Suverihâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Kahire, (Kahire, 2020).

¹⁴⁸ İbrâhîm Abdurrahîm, *Tenmiyyetü'l-Mevâridi'l-Mâlîyye fi's-Ser'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1986).

¹⁴⁹ Muhammed en-Nebhân, *el-İtticâhu'l-Cemâ'î fi't-Teşrî'i'l-İktisâdi'l-İslâmî*, (Kahire, 1968).

¹⁵⁰ Sâlim es-Senâfi, *Eseru's-Siyâseti's-Ser'iyye fi't-Tenmiyyeti'l-İktisâdiyyeti'l-İslâmiyyeti'l-Mu'âsıra*, (Kahire, 2012).

¹⁵¹ İmân Ahmed Halîl, *İstismâru Emvâlî'z-Zekâti ve Devruhü fi Tenmiyyeti'l-'Âlemi'l-İslâmî*, (Kahire, 2011).

¹⁵² 'Avd Kâsım el-Fevâ'ir, *Sandûku'z-Zekât fi'l-Memleketi'l-Ürdüniyyeti'l-Hâşimiyye ve Medâ İltizâmihî bi-Ahkâmi's-Ser'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 2012).

fetvalar,¹⁵³ fiyat belirleme hükümleri,¹⁵⁴ malî muâmelât fıkında risk kontrolleri,¹⁵⁵ sahipsiz arazilerin çevrilmesi ve ihya edilmesi,¹⁵⁶ madenler ve madenlerdeki kişi ve devlet hakları,¹⁵⁷ malî hukuk alanında ele alınan tez konularıdır.

2.6. Devletler Hukuku (Uluslararası hukuk)

Başta devletler olmak üzere uluslararası kişiliğe sahip birimler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür.¹⁵⁸ Bu alanda çalışılan tez konuları şunlardır: Uluslararası ilişkilerde hakların iskatı,¹⁵⁹ savaşta itlaf kuralları,¹⁶⁰ İslâmî savaşlarda esir ve tutukluların hükümleri,¹⁶¹ gayrimüslimlerin hükümleri¹⁶² ile gayrimüslimlerin vatandaşlık hakları ve görevleri.¹⁶³

3. Karma Hukuk

Günümüz hukuk sisteminde özel hukuk-kamu hukuku ayrımı hâlâ geçerli olmakla birlikte, gelişen ve küreselleşen dünyada her iki hukuk türünün özelliklerini taşıyan yeni hukuk dalları ortaya çıkmıştır. Bu şekildeki geçişli hukuk dalları için artık “karma hukuk” tabirinin kullanıldığını görmekteyiz. İş hukuku, bankacılık hukuku, sağlık ve tıp hukuku, fikir ve sanat eserleri hukuku, hava hukuku ve toprak hukuku bu türe örnek olarak verilebilir. İncelediğimiz doktora tezleri içerisinde rastladığımız karma hukuk türleri şunlardır:

3.1. İş hukuku

İşçi hakları, çalışma koşulları, işçi ücretleri, işçi sendikaları ve işveren-işçi ilişkileri ile ilgili konuları inceleyen iş hukukuna¹⁶⁴ dair “İşçi kullanmak ve İslâm’ın bu konudaki konumu”¹⁶⁵ isimli bir adet tez çalışması mevcuttur.

3.2. Bankacılık Hukuku

Bankacılık hukuku, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usûl ve esasları düzenler.¹⁶⁶ Bu alanda yapılan tezlere baktığımızda, günümüz bankacılık işlemlerinde garantiler,¹⁶⁷ Kuveyt Merkez bankasının İslâm hukuku ve pozitif işlem kuralları,¹⁶⁸ İslâmî bankalarda İslâmî işlemler,¹⁶⁹ Kuveyt Finans Merkezindeki Bankacılık hizmetleri ve satış

¹⁵³ Muhammed Belîh el-’Acmî, *Fetâvâ Mecma’i’l-Fıkhî’l-İslâmî’-d-Düvelî fi’l-Kadâya’l-İktisâdiyyeti’l-Mu’âsıra*, (Kahire, 2016).

¹⁵⁴ Mûsâ Abdülhâdî, *Ahkâmü’l-Tes’îr fi’ş-Şer’ati’l-İslâmiyye*, (Kahire, 1989).

¹⁵⁵ Kusay Musâhir Muhammed, *Davâbitü’l-Muhâtara fi Fıkhî’l-Muâmelâti’l-Mâliyye*, (Kahire, 2018).

¹⁵⁶ Mutî’ullah İbn Süleymân, *Tahcîru’l-Arâzî ve İhyâu’l-Mevât fi Dav’i’s-Siyâseti’ş-Şer’iyye ve’l-Enzimetü bi’l-Memleketü’l-’Arabiyyeti’s-Su’ûdiyye*, (Kahire, 2002).

¹⁵⁷ Mahmûd el-Muzeffer, *el-Me’âdin ve Hukûku’d-Devleti ve’l-Ferdi fihâ*, (Kahire, 1976).

¹⁵⁸ Ak, *İslâm Kamu Hukuku*, 52.

¹⁵⁹ Sâlih Kemâl Ebû Tâhâ, *İskâtü’l-Hukûki fi’l-’Alâkâti’-d-Düveliyeye*, (Kahire, 2019).

¹⁶⁰ Ahmed Sa’îd, *Davâbidü’l-İtlâf fi’l-Harb*, (Kahire, 2005).

¹⁶¹ Abdüllatîf ‘Âmir, *Ahkâmü’l-Esrâ ve’s-Sebâya fi’l-Hurûbi’l-İslâmiyye*, (Kahire, 1978).

¹⁶² Ahmed es-Sak’abî, *Ahkâmü’l-Çayri’l-Müslimîn fi’l-Kurâni’l-Kerîm*, (Kahire, 2004).

¹⁶³ Muhammed Es’ad Cevzel, *Hukûku’l-Muvâtane ve Vâcibatuhâ li-Çayri’l-Müslimîn fi’l-Teşrî’i’l-İslâmî*, (Kahire, 2010).

¹⁶⁴ Sarper Süzek, *İş Hukuku*, (İstanbul: Beta Yayıncılık 2015), 1.

¹⁶⁵ Ahmed el-Vâilî, *İstiğlâlü’l-Ecîr ve Mevkifü’l-İslâm minhu*, (Kahire, 1972).

¹⁶⁶ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 19.10.2005, mad. 1.

¹⁶⁷ Hüseyin Abdülmün’im Hüseyin, *ed-Damânât fi’l-Ukûdi’l-Mu’âmelâti’l-Masrafiyyeti’l-Mu’âsıra*, (Kahire, 2017).

¹⁶⁸ Nevâf eş-Şer’ân, *Davâbidü’l-Ameli Banki’l-Kuveyti’l-Merkezî fi’l-Fıkhî’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Vad’î*, (Kahire, 2015).

¹⁶⁹ Nâyefer Muhammed el-’Acmî, *el-Mu’âmelâtü’l-İslâmiyye fi’l-Masârifi’l-İslâmiyye*, (Kahire, 2004).

sözleşmelerinin fikhî temelleri,¹⁷⁰ İslâm hukuku açısından bankacılık işlemlerinde faizli uygulamalar,¹⁷¹ vâdeli satışa vekâleten yatırım yapmak ve İslâmî bankalardaki çağdaş uygulamaları¹⁷² konu başlıklarını görmekteyiz.

3.3. Sağlık ve Tıp Hukuku

Sağlık alanında hizmet veren kurumlar ile birlikte bu alandan hizmet alan bireylerin haklarını kapsayan bu hukuk dalında tespit edebildiğimiz kadarıyla, İslâm hukukunda salgın hastalıklar ve bunların zaruret ve olağanüstü hal teorileriyle bağlantısı,¹⁷³ kısırılık ve çocuk doğurma ile ilgili şer'î hükümler¹⁷⁴ isimli iki adet tez çalışması vardır.

D. Karşılaştırmalı Hukuk

Adından da anlaşılacağı üzere karşılaştırmalı hukuk, çeşitli hukuk sistemleri arasında karşılaştırma yaparak benzerlik ve farklılıkları inceleyen hukuk disiplini.¹⁷⁵ Bu alanda yapılan çalışmalarda genellikle İslâm hukuku ile çeşitli devletlerin pozitif hukuklarının karşılaştırması yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz çalışma başlıkları şunlardır:

Pozitif hukuka kıyasla İslâm ceza hukukunda hâkimin gücü ve kontrolleri,¹⁷⁶ yasak mal bulundurma hakkında İslâm hukuku ile Kuveyt kanunları arasında karşılaştırmalı bir çalışma,¹⁷⁷ İslâmî Finans Sisteminde Devlet Gelirleri: Mısır'daki finansal sistemle karşılaştırmalı bir fikhî çalışma,¹⁷⁸ İslâm hukuku ve pozitif hukukta tüzel kişilik,¹⁷⁹ zekât ve hac konusunda Sünnî ve İmâmiyye Şîası arasındaki ihtilafî fikhî hükümler,¹⁸⁰ İslâm hukuku ile pozitif hukuk arasındaki zimmet hükümleri,¹⁸¹ pozitif hukukla karşılaştırmalı olarak İslâmî hükümlerde hâkim ve davacıların uzman kullanması,¹⁸² İslâm hukuku ve Libya hukukunda mali yaptırımlar,¹⁸³ Mısır pozitif hukukuyla karşılaştırmalı olarak İslâm hukukunda hisseli malların hükümleri,¹⁸⁴ Ürdün Medeni hukuku ile karşılaştırmalı olarak İslâm hukukunda mu'âvaza akitlelerinde süre ve hükümleri,¹⁸⁵ Mısır ve Ürdün'de modern teknolojiye göre fikhî

¹⁷⁰ İbrâhîm Abdullah, *et-Te'sîlü'l-Fikhî li'l-Hidmâti'l-Masrafiyye ve 'Ukûdi'l-Bey'i fi Beyti't-Temvîli'l-Kuveytî*, (Kahire, 2003).

¹⁷¹ Abdulhamîd en-Nedvî, *et-Tatbikâtü'r-Ribeviyye fi'l-Mu'âmelâti'l-Masrafiyye min Vicheti'l-Fikhî'l-İslâmî*, (Kahire, 1995).

¹⁷² Ali Ammâş eş-Şemmerî, *el-İstismar bi'l-Vekâleti fi'l-Bey'i'l-Âcil ve Tatbikâtühu'l-Mu'âsıra fi'l-Masârifil-İslâmiyye*, (Kahire, 2012).

¹⁷³ 'Âdil el-Mutîrât, *Ahkâmü'l-Cevâih fi'l-Fikhî'l-İslâmî ve Silâtühâ bi-Nazariyyeteyi'd-Darûrati ve'z-Zurûfi't-Târie*, (Kahire, 2001).

¹⁷⁴ Sâre el-Hâcîrî, *el-Ahkâmü's-Şer'iyyetü'l-Muttasile bi'l-Âkmi ve'l-İncâb*, (Kahire, 2003).

¹⁷⁵ Arzu Oğuz, "Hukukun Bağımsız Bir Alanı Olarak Karşılaştırmalı Hukukun Konusu ve Metodu", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 22 / 2 (Haziran 2011): 451-508.

¹⁷⁶ Derâmî Memâdû Mûsâ Abdulkadîr Süleymân, *Sultatü'l-Kâdi ve Davâbituhâ fi'l-Fikhî'l-Cinâiyyi'l-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'î*, (Kahire, 2019).

¹⁷⁷ Muhsin Hıdır Râhî Câbir, *Hiyâzetü'l-Memnu'âti Dirâseten Mukâreneten beyne'l-Fikhî'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Kuveytî*, (Kahire, 2019).

¹⁷⁸ Su'ûd b. Muhammed b. Ahmed el-Asîmî, *Îrâdâtü'd-Devle fi'n-Nizami'l-Mâliyyi'l-İslâmî: Dirâsetün Fikhiyyetün Mukâreneten ma'a'n-Nizami'l-Mâlî fi Mısır*, (Kahire, 2017).

¹⁷⁹ Seyyid Abduh Osmân, *eş-Şahsiyyetü'l-İtibâriyye fi'l-Fikhî ve'l-Kânûni'l-Vad'î*, (Kaahire, 2007).

¹⁸⁰ Fatma Süveysî, *el-Ahkâmü'l-Fikhiyye fi Bâbeyi'z-Zekât ve'l-Hacc beyne's-Sünne ve's-Şi'ati'l-İmâmiyye*, (Kahire, 2016).

¹⁸¹ Ahmed Mahmud İbrâhîm, *Ahkâmü'z-Zimmeti beyne'l-Fikhî'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Vad'î*, (Kahire, 2001).

¹⁸² 'Âdil Muhammed Sâlim, *İsti'ânetü'l-Kâdi ve'l-Husûm bi-Habîr fi'l-Kadâil-İslâmî Mukârenen bi'l-Kadâil-Vad'î*, (Kahire, 2000).

¹⁸³ Muhammed Hüseyin el-Murtezâ, *el-Ukûbâtü'l-Mâliyye fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-Kânûni'l-Lîbî*, (Kahire, 1998).

¹⁸⁴ Hüseyin Abdulgânî, *Ahkâmü'l-Muşâ' fi'l-Fikhî'l-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'iyyi'l-Mısri*, (Kahire, 1995).

¹⁸⁵ Abdurrahman Mustafa Abdullah, *el-Ecel ve Ahkâmuhû fi 'Ukûdü'l-Mu'âvazât fi'l-Fikhî'l-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Medeniyyi'l-Ürdünî*, (Kahire, 1994).

mezheplerden seçim yapmak,¹⁸⁶ İslâm hukuku ve pozitif hukukta tahkim sözleşmesi,¹⁸⁷ (mer'î) kanunla karşılaştırmalı olarak İslâm hukukunda şüpheler ve cezâî müeyyidelere etkisi,¹⁸⁸ İslâm hukukunda sekiz mezhebe göre te'âtî satışı; akitlerdeki hükümleri, sonuçları ve kullanım alanları,¹⁸⁹ İslâm hukuku ve (mer'î) kanunda eşkıya ve savaşçıların hükümleri,¹⁹⁰ İslâm hukuku ve Mısır ceza hukukunda iade-i itibar,¹⁹¹ kütüb-i sitte eserlerine eklenen lafızlar ve bunun (dört mezhep) fakihlerinin ihtilaf etmesine etkisi,¹⁹² 19. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın ortalarına kadar Mısır'daki İslâm hukuku ve pozitif hukuka yönelik karşılaştırmalı bir çalışma,¹⁹³ İslâm Şeriatı ve Lübnan mezhepleri yasasına göre hidâne,¹⁹⁴ İmâmiyye Şîasının fıkhi ve Taharet ve Namaz konularında dört mezheple aralarındaki ihtilaf noktaları,¹⁹⁵ İslâm hukuku ve Kuveyt hukukuna göre sorumlu olmayan kişinin hasarı tazmin etmesi,¹⁹⁶ İslâm hukuku ve pozitif hukukta inkâr ve hükümleri,¹⁹⁷ İslâm fıkhi ve pozitif hukuk arasında uyum teorisi,¹⁹⁸ İslâm hukuku ve medeni hukukta butlan teorisi,¹⁹⁹ tazminatın temeli: İslâm hukuku, Mısır ve Irak hukuku arasında karşılaştırmalı bir çalışma,²⁰⁰ pozitif hukukla karşılaştırmalı olarak İslâm hukukunda akitler ve şartlarda özgürlük teorisi,²⁰¹ İslâm ve karşılaştırmalı ceza hukukunda emanete hıyanet hususunda genel teori.²⁰²

E. Hukuk Sosyolojisi

Hukuk Sosyolojisi, hukuku, normatif görüş noktasından değil, insanlar arası münasebetlerin bir mahsulü olmak bakımından ele alan, hukuk kaidelerinin arkasında gizlenen kıymet hükümlerinin ve gaye tasavvurlarının sosyal faktörlerini inceleyen bir ilim dalıdır.²⁰³ Yapılan doktora tezlerine baktığımızda, İslâm hukukunda durumların değişmesi ve bunun hükümlerin değişmesine etkisi,²⁰⁴ fiziksel güçlenme ve sorumlulukları,²⁰⁵ ifsadın hükmü,²⁰⁶ modern

- ¹⁸⁶ Mahmûd Abdülkerim İbrâhîm, *et-Tehayyür mine'l-Mezâhibi'l-Fikhiyye fi't-Tekniyyâti'l-Hadîsiyye fi Mısır ve'l-Ürdün*, (Kahire, 1993).
- ¹⁸⁷ Kahtân ed-Devrî, *'Akdü't-Tahkim fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Vad'î*, (Kahire, 1984).
- ¹⁸⁸ Mansûr el-Hafnâvî, *eş-Şübühât ve Eseruhâ fi'l-'Ukûbatil-Cinâiyye fi'l-Fikhi'l-İslâmî Mukârinen bi'l-Kanun*, (Kahire, 1980).
- ¹⁸⁹ Abdülhâdi Muhsin, *el-Mu'âtâ fi'l-Mezâhibi's-Semâniyye fi'l-Fikhi'l-İslâmî; Ahkâmuhâ ve Âsâruhâ ve Mecâlâtühâ fi'l-'Ukûd*, (Kahire, 1977).
- ¹⁹⁰ Hâlid el-Cemîlî, *Ahkâmu'l-Buğâtî ve'l-Muhâribîn fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-Kânûn*, (Kahire, 1977).
- ¹⁹¹ Fâruk Fevzî Abdülhâlik, *Reddül-'İtibâr fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Cinâiyyi'l-Mısri*, (Kahire, 2012).
- ¹⁹² İzzet Ravbî el-Ceras, *el-Elfâzü'l-Müdrice fi Funûni'l-Kütübi's-Sitte ve Eseru Zâlike fi'htilâfi'l-Fukahâ (el-Eimmeti'l-Erba'a)*, (Kahire, 2009).
- ¹⁹³ Sehar Ahmed el-Münyâvî, *ed-Dirâsâtü'l-Mükârane beyne'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Vad'î fi Mısır münzü Müntesifi'l-Karni't-Tâsi'i 'Âşera hattâ Mütesifi'l-Karni'l-İşrîn*, (Kahire, 2009).
- ¹⁹⁴ Târik Muhammed el-Lihâm, *el-Hidâne beyne's-Şer'ati'l-İslâmiyye ve Kavânini'l-Tavâifi'l-Lübânîyye*, (Kahire, 2011).
- ¹⁹⁵ Ali Ahmed es-Sâlûs, *Fikhu's-Şi'ati'l-İmâmiyye ve Mevâd' u'l-Hilâf beynehâ ve beyne'l-Mezâhibü'l-Erba'a fi't-Taharati ve's-Salâh*, (Kahire, 1969).
- ¹⁹⁶ Meryem el-Ahmed, *Damânü İtlâfi Çayri'l-Mükellef fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Kuveytî*, (Kahire, 2012).
- ¹⁹⁷ Muhammed Ne'im Abdülhakîm, *el-İnkâr ve Ahkâmuhâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûn*, (Kahire, 2012).
- ¹⁹⁸ İsmâ'il Ahmed Bedevî, *Nazariyyetü't-Tedâhul beyne'l-Fikhi ve'l-Kânûn*, (Kahire, 2011).
- ¹⁹⁹ Muhammed Emîn et-Tendî, *Nazariyyetü'l-Butlân fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-Kânûni'l-Medenî*, (Kahire, 1983).
- ²⁰⁰ Muhammed Nasruddîn Muhammed, *Esâsü't-Ta'vîd: Dirâsetün Mukâranetün fi's-Şer'ati'l-İslâmî ve'l-Kânûneyni'l-Mısri ve'l-'Irâkî*, (Kahire, 1983).
- ²⁰¹ Hâşim Abdülmaksûd Sa'd, *Nazariyyetü Hürriyyeti'l-'Ukûd ve's-Şurût fi'l-Fikhi'l-İslâmî Mukâraneten bi't-Teşrî'i'l-Vad'î*, (Kahire, 2002).
- ²⁰² Muhammed Ferîd Mustafa, *e-Nazariyyetü'l-Âmme fi Hinâyeti'l-Emâneti fi'l-Fikhi'l-Cinâi'l-İslâmî ve'l-Mukârin*, (Kahire, 1998).
- ²⁰³ Hamide Topçuoğlu, *Hukuk Sosyolojisi*, 3. Baskı (İstanbul: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1969), 1: 165.
- ²⁰⁴ Muhammed el-Mensî, *Tağayyürü'z-Zurûf ve Eseruhâ fi İhtilâfi'l-Ahkâm fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1992).

teknolojiye göre fikhî mezheplerden seçim yapmak,²⁰⁷ toplumun huzuru için İslâm hukukunun hakemliğine başvurma,²⁰⁸ mevcut sorunlar ve istenilen düzen arasında fetva,²⁰⁹ ictihad ve telfikin toplumdaki sıkıntılara ilaç olarak kullanılması,²¹⁰ makasîdü'ş-şerî'a ışığında Ürdün Hâşimi Krallığında İslâmî eğitim öğretmeni hazırlama programının geliştirilmesi,²¹¹ aile sorunları²¹² ve toplumların bozulma sebepleri²¹³ gibi başlıkları görmekteyiz.

F. Hukuk Tarihi

Hukuk tarihi, hukuk sistemlerinin doğuşunu, bugüne kadar geçirdiği evreleri, bunun sebep ve sonuçlarını ortaya koyar. Bu yönüyle hukuk tarihi hem hukuki sistemleri öğrenmek ve hem de İslâm hukukçularını tanımak, onların usûllerini kavramak için büyük önem arz etmektedir. Ayrıca günümüzde karşılaşılan problemlere çözüm bulma noktasında, geçmişten ders almak ve onların meseleye yaklaşım tarzını anlamak hukuk tarihini iyi bilmek ile mümkündür. Bu amaca binaen, bu başlık altında hukuk tarihi açısından belirli dönemleri ve önemli şahsiyetleri ele alan tezleri kronolojik olarak sunacağız.

Hukuk tarihi açısından fikhin doğuş ve gelişme asırları olan hicrî I. asırda Resûlullah'ın tasarrufları,²¹⁴ Sahabe asrında istidlal usûlü,²¹⁵ ve Tabiin asrında fıkıh medreseleri²¹⁶ isimli genel çalışmaların yanında özel olarak Abdullah b. Mesud (ö. 32/652)²¹⁷ üzerine tez çalışması yapılmıştır. Ayrıca Resûlullah zamanından Emeviler döneminin sonuna kadarki süreçte İslâm iktisat sistemini²¹⁸ ve hicrî I. asırdan VIII. asra kadar kadınların şeri ilimlerdeki çabalarını²¹⁹ ele alan iki çalışma mevcuttur.

Hicrî II. asırda yaşayan âlimlerden Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795),²²⁰ Süfyan es-Sevrî'nin (ö. 161/778),²²¹ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805),²²² Ebu Yusuf'un (ö. 182/798),²²³ İbn

²⁰⁵ Sagîl ed-Dervîş, *et-Te'zîzâtü'l-Bedeniyye ve Mücibâtühâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1998).

²⁰⁶ Sa'îd ed-Dahîl, *Hükümü'l-İfşâd fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1997).

²⁰⁷ Mahmûd Abdülkerim İbrâhîm, *et-Tehayyür mine'l-Mezâhibi'l-Fikhiyye fi't-Tekniyyâti'l-Hadîsiyye fi Msır ve'l-Ürdün*, (Kahire, 1993).

²⁰⁸ Abdülazîm Fûde, *Salâhu'l-Müctema' fi'l-İhtikâm ila'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 1979).

²⁰⁹ Ebu'l-Hayr İbrâhîm ed-Desûgî Muhammed Yûsuf, *el-Fetvâ beyne İşkâliyyâti'l-Vâkı'i ve'l-İndibâtî'l-Menşûd*, (Kahire, 2019).

²¹⁰ Kâsım İbn Sâlih, *el-İctihâd ve't-Telfik ve İttihazühümâ 'İlâcen li-Edvâi'l-Müctema'i'l-İslâmî*, (Kahire, 1974).

²¹¹ Beşşâr Ahmed Ali, *Tatvîru Bernâmici 'İdâdi Mu'allimi't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye bi'l-Memleketi'l-Ürdüniyyeti'l-Hâşimiyye fi Dav'i Makâsidi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 2015).

²¹² Hamîde Razîk, *Müşkilâtü'l-Üsra fi'l-Müctema'i'l-Libi el-Mu'âsir*, (Kahire, 2014).

²¹³ Abdu'n-Nûr Ahmed, *Esbâbü Fesâdi'l-Mücteme'ât fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (Kahire, 2013).

²¹⁴ Ahmed Ali Sâlih Dabeş, *Tasarrufâtü'r-Rasûl (Sallallahu 'aleyhi ve selem)*, (Kahire, 2018).

²¹⁵ Hâlid Fâlih el-'Atîbî, *Usûlü'l-İstidlâl fi 'Asri's-Sahâbe*, (Kahire, 2006).

²¹⁶ Abdunnâsir Hâmid, *Medârisü'l-Fikhi fi 'Asri't-Tâbi'in*, (Kahire, 2000).

²¹⁷ Aburrezzâk İskender, *Abdullah bin Mes'ûd (ö. 32/652) İmâmü'l-Fikhi'l-Trâki*, (Kahire, 1976).

²¹⁸ Mustafa el-Hemşerî, *en-Nizâmü'l-İktisâdî fi'l-İslâm min 'Ahdî Bi'seti'r-Rasûl (sav) ilâ Nihâyeti 'Asri Benî Ümeyye*, (Kahire, 1981).

²¹⁹ Muhammed Mustafa Sâlim, *Cuhûdü'n-Nisâ fi'l-'Ulûmi'ş-Şer'iyye mine'l-Karni'l-Evvelî'l-Hicrî ile'l-Karni's-Sâmîni'l-Hicrî*, (Kahire, 2005).

²²⁰ Muhammed es-Seyyid es-Sâfi, *er-Ra'yü'l-Fikhi 'inde'l-İmâm Mâlik b. Enes ve Eseruhu fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1997).

²²¹ Meryem Dâvud, *Tevsîku Merviyâti'l-İmâm Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778) fi Müsnedi'l-İmâm Ahmed (ö. 241/855) ve Beyânü İtticâhihi'l-Fikhi*, (Kahire, 1989).

²²² Muhammed ed-Desûkî, *el-İmâm Muhammed bin el-Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) ve Eseruhü fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 1971).

²²³ Abdülazîm Şerefüddîn, *Fikhu Ebû Yusuf (ö. 182/798) beyne Mu'âsırîn mine'l-Fukahâ*, (Kahire, 1960).

Kâsım'ın (132/750-191/806)²²⁴ ve Abdullâh b. Vehb el-Mâlikî'nin (ö. 197/812)²²⁵ fıkhi görüş ve çabalarına dair çalışmalar ile bu asırdaki İslâmî hüküm koyma metodu²²⁶ üzerine tezler hazırlanmıştır.

Hicrî III. asra geldiğimiz zaman bu dönemde yaşayan İbn Habîb'in (ö. 238/852) kaza ve haddlerdeki,²²⁷ İbnü'l-Meşcun el-Mâlikî'nin (ö.213/828),²²⁸ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855),²²⁹ İmam Müzenî'nin (ö. 264/878),²³⁰ İmam Tirmizî'nin (ö. 279/892)²³¹ fikhî görüşleri ve Hasan b. Ziyâd (ö. 204/819) ve çağdaşı olan fakihler arasında fikhî konumu²³² ele alınmıştır. Bunlarla birlikte bu asırdaki muhaddislerin fikhî görüşleri²³³ ve Mısır fıkıh okulları²³⁴ tezlere konu olan diğer başlıklardır.

Hicrî IV. asırdaki tezlere baktığımızda İmâm el-Harkî'nin (ö. 334/945) fikhî tercihleri,²³⁵ İbnü'l-Münzir en-Neysâbü'rî (ö. 318/930) ve fıkihtaki etkisi,²³⁶ el-Kâdî İbnü'l-Kısâr el-Mekkî'ye (ö. 397/1003) göre usûl kuralları²³⁷ ile bu asırdaki genel fıkıh düşüncesinin²³⁸ çalışıldığını görmekteyiz.

Hicrî V. asırda yaşayan âlimlerin fikhî usûl ve görüşlerini inceleyen doktora tezleri şunlardır: İmâm Ebû Nasru's-Sabbağ eş-Şâfi'î'nin mali işlemlerdeki içtihadı,²³⁹ İbn Kecc'in (ö. 405/1014) fıkhi seçimleri,²⁴⁰ Kadı Abdulvehhâb el-Mâlikî el-Bağdâdî'ye (ö. 422/1030) göre usûlden furu çıkarma,²⁴¹ Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin (403-474/1013-1082) ibâdât ve ahvâl-i şahsiyye konularındaki fikhî tercihleri,²⁴² İbn Hazm ez-Zâhirî'ye (ö. 456/1064) göre şer'î siyaset,²⁴³ Ebû'l-Hattâb el-Kelûzânî'nin (432/510-1041/1116) yöntemi ve Hanbeli fıkhındaki yeri,²⁴⁴ el-Kâdî el-Fakîh Ebu'l-Esbağ 'Îsâ b. Sehl el-Endülüsi (ö. 486/1093): yöntemi ve Mâlikî fıkhına etkisi,²⁴⁵

²²⁴ Fethî Muhammed et-Tevâtî, *el-İhtiyâratü'l-Fikhiyye li-bni'l-Kâsım (132/750-191/806) fi'l-Mu'âmelât ve'l-Kadâ*, (Kahire, 2013); Muhammed el-Kiştir, *Cuhûdü İbnü'l-Kâsım (132/750-191/806) el-Fikhiyye fi'l-Mezhebi'l-Mâlikî*, (Kahire, 2010).

²²⁵ Ali Ma'tûk Şerefüddîn, *el-İhtiyâratü'l-Fikhiyye li-'Abdillâh b. Vehb el-Mâlikî (ö. 197 h.)*, (Kahire, 2014).

²²⁶ Muhammed Biltâcî, *Menâhicü't-Teşrî'i'l-İslâmî fi'l-Karnî's-Sânî el-Hicrî*, (Kahire, 1968).

²²⁷ Muhammed Sa'bân el-Velîd, *İhtiyâratü İbni Habîb el-Fikhiyye fi'l-Akdiyyeti ve'l-Hudûd*, (Kahire, 2017).

²²⁸ el-Haris Zeydân el-Mezîdî, *Tahrîcü'l-Furu'î 'ala'l-Usûl 'inde'l-İmâm İbnü'l-Mecşûn el-Mâlikî*, (Kahire, 2017); Sâlim 'İmrân Şu'ayb, *el-İhtiyâratü'l-Fikhiyye li-bni'l-Mecşûn fi'l-İbâdât*, (Kahire, 2015).

²²⁹ Salâh Sa'dâvî, *el-Mesâilü'l-lefi Teferrede bihâ el-İmâm Ahmed*, (Kahire, 2009).

²³⁰ Cerrâh Nâye' el-Fadlî, *el-İhtiyâratü'l-Fikhiyye li-l-İmâm el-Müzenî*, (Kahire, 2012).

²³¹ İbrâhîm 'Abduh, *el-İtticâhu'l-Usûlî 'inde'l-İmâm et-Tirmizî*, (Kahire, 2013).

²³² Abdussettâr ed-Debbâğ, *el-Hasan bin Ziyâd ve Fikuhû beyne Mu'âsırühî mine'l-Fukahâ*, (Kahire, 1976).

²³³ Mahmûd Abdulme'cîd, *el-İtticâhâtü'l-Fikhiyye 'inde'l-Muhaddisin fi'l-Karnî's-Sâlisî'l-Hicrî*, (Kahire, 1968).

²³⁴ Muhammed Çanâyim, *Medârisü Mısır el-Fikhiyye fi'l-Karnî's-Sâlisî'l-Hicrî*, (Kahire, 1977).

²³⁵ Fuheyd el-'Acmi, *el-İhtiyâratü'l-Fikhiyye li-l-İmâm el-Harkî*, (Kahire, 2015).

²³⁶ Cemâlü'l-Leyl Abdulazîz, *İbnü'l-Münzir en-Neysâbü'rî ve Eseruhû fi'l-Fıkıh*, (Kahire, 1982).

²³⁷ Cemâl 'İmrân Sühaym, *el-Kavâ'idü'l-Usûliyye 'inde'l-Kâdî İbni'l-Kısâr el-Mekkî*, (Kahire, 2012).

²³⁸ Nâhid Abdulme'cîd el-Mullâ, *el-Fikru'l-Fikhî fi'l-Karnî'r-Râbî el-Hicrî*, (Kahire, 2005).

²³⁹ Bedr Zâyed el-'Âzimî, *Fikhu'l-İmâm Ebî Nasri's-Sabbağ eş-Şâfi'î (el-Müteveffâ senete 477 h.) fi'l-Mu'âmelâti'l-Mâliyye*, (Kahire, 2015).

²⁴⁰ Ahmed Ali Muhammed Bahnşel, *el-İhtiyâratü'l-Fikhiyye li-l-İmâm İbn Kecc el-Müteveffâ Senete (ö. 405 h.)*, (Kahire, 2018).

²⁴¹ İbrâhîm 'Abduh, *Tahrîcü'l-Furu'î 'ala'l-Usûl 'inde'l-Kâdî Abdulvehhâb el-Mâlikî el-Bağdâdî*, (Kahire, 2016).

²⁴² Muhammed Süleyman Emrâcî, *et-Tercihâtü'l-Fikhiyye li-Ebi'l-Velîd el-Bâcî fi'l-İbâdât ve'l-Ahvâlî's-Sahsiyye*, (Kahire, 2015).

²⁴³ Mâcîd el-'Anzî, *es-Siyâsetü's-Şer'iyye 'inde'l-İmâm İbn Hazm ez-Zâhirî*, (Kahire, 2015).

²⁴⁴ Abdulazîz el-'Ammâr, *Menhecü Ebi'l-Hattâb el-Kelûzânî ve Mekânetühû fi'l-Fikhi'l-Hanbelî*, (Kahire, 2010).

²⁴⁵ Muhît 'Avd el-'Âzimî, *el-Kâdî el-Fakîh Ebu'l-Esbağ 'Îsâ b. Sehl el-Endülüsi: Menhecühü ve Eseruhû fi'l-Fikhi'l-Mâlikî*, (Kahire, 2009).

Ebu'l-Hasan el-Lahmî'nin (ö. 478/1085) fıkhi eğilimi,²⁴⁶ Ebu'l-Me'âlî el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) fıkıh anlayışı²⁴⁷, siyasi düşüncesi²⁴⁸ ve makasid nazariyesi.²⁴⁹

Mağrib-i Aksa ve Endülüs âlimlerinin Sünnet metinlerini tenkit yöntemleri²⁵⁰ ile Müttekellimin ve Fukaha okullarının usûl çabaları²⁵¹ hicrî V. asırda yönelik yapılan diğer tezlerdir. Ayrıca Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Cürçânî'nin (ö. 482/1089) "et-Tahrîr fi'l-Fikhî's-Şâfi'î" eserinin başından "gasp" bölümünün sonuna kadar²⁵² yapılan bir adet tahkik çalışması vardır.

Hicrî VI. asrın önemli şahsiyetlerinden olan İbn Akil el-Hanbelî (ö. 513/1119),²⁵³ Alâuddin es-Semerkandî (ö. 539/1144)²⁵⁴ ve İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111)²⁵⁵ fikhî düşünceleri, İbn Rüşd el-Hafîd'in (ö. 595/1198) Bidâyetü'l-Müctehid'i,²⁵⁶ el-İmrân el-Yemenî'nin (ö. 558/1162) ibadetler ve mali muamelat konularındaki fikhî seçimleri,²⁵⁷ el-Kiyâ el-Harâşî eş-Şâfi'î (ö.504/1110) ve İbnü'l-Feres el-Mâlikî'ye (ö. 597/1200) göre tefsirdeki fikhî eğilim²⁵⁸ tezlere başlık olan önemli konulardır.

Hicrî VII. asra dair çalışılan tezlere baktığımızda İbn Kudâme'ye (ö. 620/1223)²⁵⁹ ve İmam Karâfî'ye (ö. 684/1285) göre usûlden furu çıkarma,²⁶⁰ İmam Karâfî'nin İslâm Hukukundaki çabaları,²⁶¹ İzz b. Abdusselâm (ö. 660/1261) ile karşılaştırmalı olarak İmam Karâfî'ye göre makasid-ı şerîa teorisi,²⁶² Ebu'l-Hasan er-Recrâcî'nin (ö. 633/1235) Mâlikî mezhebindeki fıkhi ihtilaflardaki yöntemi,²⁶³ ve hicri VII. asırda Mısır'daki fikhî düşünce²⁶⁴ başlıkları karşımıza çıkmaktadır.

²⁴⁶ 'Ammâd el-Merğânî, *el-İtticâhu'l-Fikhî li-Ebi'l-Hasan el-Lahmî*, (Kahire, 2014).

²⁴⁷ Vahîd Âtuf Abdü'l-Azîz, *el-Kavâ'idü ve'd-Davâbidü'l-Fikhiyyetü 'inde Ebi'l-Ma'âlî el-Cüveynî*, (Kahire, 2019); Abdülazîm ed-Dîb, *Fikhu İmâmî'l-Haremeyn Abdülmelik Abdullâh Yûsuf el-Cüveynî*, (Kahire, 1975).

²⁴⁸ Hâlid ez-Zimârî, *el-Fikrî's-Siyâsî li-Ebi'l-Me'âlî el-Cüveynî ve İshâmuhû fi'l-Fikri'l-İslâmî'l-Mu'âsir*, (Kahire, 2012).

²⁴⁹ Hâlid el-Esgah, *Nazariyyetü'l-Makâsid 'inde İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî*, (Kahire, 2009).

²⁵⁰ Eşref el-Veyid, *Menhecü Nakdi Mutûni's-Sünneti 'inde Ulemâ'l-Mağribi'l-Aksâ ve'l-Endülüs Hilâle'l-Karni'l-Hâmisi'l-Hicrî*, (Kahire, 2019).

²⁵¹ İbrâhîm 'Ubeyd Ali, *el-Cuhûdü'l-Usûliyye li-Medresteyi'l-Müttekellimîn ve'l-Fukahâ fi'l-Karni'l-Hâmîs el-Hicrî*, (Kahire, 2015).

²⁵² Hâlid Ali Muhammed, *et-Tahrîr fi'l-Fikhî's-Şâfi'î li'l-İmâm Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Cürçânî min Evvelî'l-Kitab ilâ Nihâyeti Kitâbi'l-Ğasb*, (Kahire, 2000).

²⁵³ Şevk 'Uveys Muhammed Cevde, *Tahrîcü'l-Furu'i 'ala'l-Usûli 'inde'l-İmâm İbn 'Akil el-Hanbelî*, (Kahire, 2018).

²⁵⁴ Abdurrahmân Sâkû Hüseyin, *el-İmâm 'Alâuddin es-Semerkandî Fakîhen ve Usûliyyen (el-Müteveffâ Senete 539 h.)*, (Kahire, 2018).

²⁵⁵ Muhammed Serrâc, *el-Fikrî'l-Fikhî li'l-İmâmî'l-Ğazzâlî*, (Kahire, 1976).

²⁵⁶ el-Emîn er-Rağrûğî, *İttifâkâtü İbn Rüşd el-Hafîd min Hilâli Kitâbeti Bidâyeti'l-Müctehid*, (Kahire, 1996).

²⁵⁷ Ahmed el-Abîd, *el-İhtiyârâtü'l-Fikhiyye li'l-İmâm el-İmrân el-Yemenî (el-Müteveffâ 558 h.) fi'l-İbâdât ve'l-Mu'âmelâtî'l-Mâliyye*, (Kahire, 2014).

²⁵⁸ Abdülkerim b. Abdilkâdir b. Muhammed Sâlih, *el-İtticâhu'l-Fikhiyyi fi't-Tefsîr 'inde'l-Kiyâ el-Harâşî eş-Şâfi'î ve İbni'l-Feres el-Mâlikî*, (Kahire, 2018).

²⁵⁹ Sa'd 'Âmir Ahmed Sâlim, *Tahrîcü'l-Furu'i 'ala'l-Usûl 'inde İbn Kudâme*, (Kahire, 2016).

²⁶⁰ Muhammed eş-Şamîrî, *Tahrîcü'l-Furu'i 'ala'l-Usûl 'inde'l-İmâm el-Karâfî (el-Müteveffâ senete 684 h.)*, (Kahire, 2016).

²⁶¹ Eşref Muhammed Râşid, *Cuhûdü'l-İmâm el-Karâfî fi'l-Fikhî'l-İslâmî*, (Kahire, 2015).

²⁶² Mübârek el-Mahzûm, *Nazariyyetü'l-Makâsidi's-Serî'a 'inde'l-İmâm el-Karâfî (ö. 684 h.) Mukâraneten lehâ 'inde'l-İzz b. 'Abdisselâm*, (Kahire, 2013).

²⁶³ Abdusselâm el-Hudayrî, *Menhecü Ebi'l-Hasan er-Recrâcî fi'l-Hilâfi'l-Fikhî 'inde'l-Mâlikiyye*, (Kahire, 2012).

²⁶⁴ Yâsir Muhammed Abdurrahmân, *et-Tefkîru'l-Fikhî fi'l-Karni's-Sâbi' el-Hicrî fi Mısır*, (Kahire, 2013).

Hicrî VIII. asırda İbn Teymiye (ö. 728/1328),²⁶⁵ Kadı Bedrü'd-Dîn b. Ceme'â (ö. 733/1332),²⁶⁶ Ebu Zekeriyâ Yahya er-Rehûnî'nin (ö. 773/1371)²⁶⁷ ve İbn Ferhûn'un (ö. 799/1396),²⁶⁸ fikhî görüşleri yönünden doktora tezlerine konu olmuş önemli isimlerdir. Ayrıca hicrî VIII. asra kadar fıkıh kurallarının ve usûlünün ahlakî yönünü²⁶⁹ ele alan bir çalışma da bulunmaktadır.

Hicrî IX. asırdaki âlimlerin görüşleri niteliğinde; İbnü'l-Mülakkin'in (ö. 804/1401) hadis ve fıkıh alanındaki çabaları,²⁷⁰ el-Venşrîsî'ye (834-914/1430-1509) göre hadler ve cinayetlerde nevâzil fikhî,²⁷¹ İmam Berzelî'ye (ö. 841/1437) göre ortaya çıkan malî fikhî konular,²⁷² Kemal İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) fikhî görüşleri,²⁷³ Ahmed Zerruk'un (ö. 899/1493) fikhî yöntemi,²⁷⁴ Ebu'l-'Abbâs Hulûlû (ö. 898/1492) örneğinde Mâlikîlerde usûlden furu çıkarma²⁷⁵ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir. Bunlarla birlikte hicrî IX. asırda Malikî mezhebinde malî muamelat fikhında ortaya çıkan meseleleri²⁷⁶ inceleyen bir adet tez bulunmaktadır.

Hicrî X. asırda yaşayan el-Hicâcî'nin (ö. 968/1560) çabaları ve Hanbelî mezhebindeki seçimleri,²⁷⁷ Zeynüddîn el-Mahdûm el-Malibârî el-Hindî'nin (ö. 978/1570) fikhî çabaları ve Şafii fikhının Güney Hindistan'a yayılmasındaki rolü²⁷⁸ ve İmam el-Mukbilî (ö. 991/1583) ile karşılaştırmalı olarak İmam el-Eşhar'ın (ö. 1108/1696) usûl alanındaki çabaları²⁷⁹ tezlere konu olmuştur.

Hicrî XI. ve XII. asırlarda yaşayan âlimlere yönelik yapılan tez başlıkları şunlardır: el-Münâvî (ö. 1031/1621) ve İbnü'l-Emîr es-San'ânî (ö. 1182/1768) arasında el-Câmi'ü's-Sağîr'in şerhi,²⁸⁰ es-San'ânî'nin ahvâl-i şahsiye alanındaki fikhî seçimleri.²⁸¹

Hicrî XIII. asır ile ilgili çalışmalara baktığımızda tefsirde İbn Fûdâ (ö. 1245/1829) ve Şevkanî (ö. 1250/1834) arasındaki fikhî eğilim²⁸² karşılaştırılmış ve Şevkânî'ye göre muamelat alanındaki

²⁶⁵ Ahmed Yusuf Şâhîn, *el-Fikrû'l-Fikhî 'inde İbn Teymiyye*, (Kahire, 1978); Eymen Hamza İbrâhîm, *el-Kavâ'idü'l-Usûliyye ve Tabkâtuhâ 'inde İbn Teymiye*, (Kahire, 2011).

²⁶⁶ Bessâm el-Kavâsimî, *Cuhûdü'l-Kâdî Bedrü'd-Dîn b. Ceme'â (el-Mütevcaffâ senete 733 h.) fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Kahire, 2012).

²⁶⁷ Hamza Hediye Ebû Karîn, *el-Ârâu'l-Usûliyye lil-İmâm Ebî Zekeriyâ Yahyâ er-Rehûnî el-(Mütevcaffâ senete 773 h.)*, (Kahire, 2016).

²⁶⁸ Sâlim b. 'Alevî b. Mu'alla el-Cemîdî, *Ârâu İbni Ferhûn el-Fikhiyyete fi'l-Kadâi ve's-Siyâseti's-Şer'iyye*, (Kahire, 2017).

²⁶⁹ Abdunnâsır Abdullah, *el-Cevânibü'l-Ahlâkiyye fi'l-Kavâ'idü'l-Fikhiyye ve'l-Usûliyye hattâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâmin el-Hicrî*, (Kahire, 2016).

²⁷⁰ Abdusselâm İmrân Abdusselâm, *Cuhûd İbni'l-Mülakkin fi'l-Hadîs ve'l-Fikh*, (Kahire, 2012).

²⁷¹ İmân Yûnus Bittîh Abdullatîf, *Fikhu'n-Nevâzil fi'l-Hudûdi ve'l-Cinâyati 'inde'l-Venşrîsî*, (Kahire, 2019).

²⁷² Menâr Muhammed Halef Müslim, *en-Nevâzilü'l-Fikhiyyetü'l-Mâliyye 'inde'l-İmâm el-Berzelî*, (Kahire, 2017).

²⁷³ İsmâ'il Sâlim Abdul'âl, *el-İtticâhü'l-Fikhî li'l-Kemâl bin el-Hümâm*, (Kahire, 1979).

²⁷⁴ Abdullah Ma'tûk, *Menhecü's-Şeyh Ahmed Zerrûk el-Fikhî*, (Kahire, 2013).

²⁷⁵ İbrâhîm Miftâh es-Sağîr, *Tahrîcü'l-Furu' 'ale'l-Usûl 'inde'l-Mâlikiyye: eş-Şeyh Ebu'l-'Abbâs Ahmed Hulûlû Nümûzecen*, (Kahire, 2012).

²⁷⁶ Kandîl Ali Mes'ud es-Sa'denî, *Nevâzilü'l-Mâlikiyye fi Fikhi'l-Mu'âmelâti'l-Mâliyye fi'l-Karni't-Tâsi'i'l-Hicrî*, (Kahire, 2016).

²⁷⁷ Abdulazîz Yûsuf Abdullah el-Kenderî, *Cuhûdü'l-Hicâvî ve İhtiyârâtuhû fi'l-Mezhebi'l-Hanbelî*, (Kahire, 2017).

²⁷⁸ Refik Abdulber Fivî, *el-Cuhûdü'l-Fikhiyye li'l-İmâm Zeynüddîn el-Mahdûm el-Malibârî el-Hindî ve Devruhû fi Neşri'l-Fikhi's-Şâfi'i fi Cenûbi'l-Hind (el-Mütevcaffâ 978 h.)*, (Kahire, 2015).

²⁷⁹ Abullatîf Lütfullah Salih Hermes, *Cuhûdü'l-İmâm el-Eşhar el-Usûliyyete Mukâraneten bi-Cuhûdü'l-İmâm el-Mukbilî* (Kahire, 2017).

²⁸⁰ Muhammed el-Cerâdî, *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr beyne'l-Münâvî ve İbni'l-Emîr es-San'ânî*, (Kahire, 2016).

²⁸¹ Bedir Muhammed el-'Alevî, *İhtiyârâtü's-San'ânî el-Fikhiyye fi'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, (Kahire, 2012).

²⁸² Fehd Mübarek Muhammed ed-Dâ'in, *el-İtticâhü'l-Fikhî fi't-Tefsîr beyne İbni Fûdâ ve's-Şevkânî*, (Kahire, 2017).

fikhî kurallar ve kaideler²⁸³ incelenmiş ve hicrî 13. asır/ milâdî 19. asırda fıkıh düşüncesi²⁸⁴ ele alınmıştır.

Miladi olarak XX. asra tekabül eden hicrî XIV. asır ile ilgili olarak, Takiyyüddin en-Nebehânî'nin (1909-1977),²⁸⁵ Muhammed Reşid Rıza'nın (1865-1935),²⁸⁶ İbn 'Âşûr'un (ö. 1393/1973),²⁸⁷ Ebû Zehra el-Halîc'in (1316-1394/1898-1974)²⁸⁸ ve İbn Useymin'in (1929-2001)²⁸⁹ çeşitli fikhî görüş ve düşünceleri incelenmiştir. Bunların dışında İslâm Hukuku hükümleri ışığında 1945'ten 2005'e kadar Birleşmiş Milletlerde kadın sorunları,²⁹⁰ XX. asırda malları teberru akitleri²⁹¹ ve Mısır Dâru'l-İftâ'daki fikhî yenilikler²⁹² de ele alınan diğer çalışmalardır. Ayrıca günümüze yönelik olarak yapılan; Mısır'daki çağdaş İslâmî eğilimlere göre fikhî ihtilaflar,²⁹³ modern çağda İslâm hukukunda yenilik²⁹⁴ ve modern çağda Irak'taki yorumlama eğilimleri²⁹⁵ başlıklı çalışmalar bulunmaktadır.

SONUÇ

Yaptığımız araştırmaya göre Kahire Üniversitesinde, İslâm Hukuku alanında 274 adet tez çalışması yapılmıştır. Coğrafi konum olarak dört mezhebin kesiştiği bir noktada bulunması sebebiyle dört mezhep fıkına yönelik çalışmalar dikkat çekmektedir. Tezlerin büyük çoğunluğu furû fıkıh alanında olmakla birlikte usûle dair önemli tezler de mevcuttur. Usûl alanında yapılan tezlere bakıldığında genel olarak aslî ve ferî deliller, lafız çeşitleri, manaya delaleti, hükme etkisi ve mezheplerin usûlüne dair görüşlerin ele alındığı görülmektedir.

Modern hukukun iki ana başlığı olan özel ve kamu hukukunu, geniş anlamıyla ele aldığımız muâmelât kavramının içinde değerlendirdik. Bu bağlamda insanların kendi aralarındaki ilişkilerini düzenleyen özel hukukun hemen her dalında çalışma yapılmıştır. Özellikle borçlar hukuku ve ticaret hukuku alanında çalışmaların çok olması, insanların birbiriyle en çok alış-veriş ve ticarî işlemlerde karşı karşıya gelmesinin doğal bir sonucudur. Miras hukuku alanında tez çalışması yapılmamıştır. Hükümleri nass ve icma ile sabit olduğu, kıyas ve içtihadla fazla yer kalmadığı için bu alanda çalışma yapılmadığını düşünmekteyiz. Devlet ve vatandaşlar veya devletin kendi kurumları arasındaki ilişkileri düzenleyen kamu hukuku alanındaki çalışmalara baktığımızda ise genel olarak; siyaset-i şer'îyye, hadler, tazir cezaları, davalar ve devlet gelirleri konularının incelendiğini söylemek mümkündür.

²⁸³ Muhammed Badğış, *el-Kava'id ve'd-Davâbidü'l-Fikhiyye fi'l-Mu'âmelât 'inde's-Şevkânî*, (Kahire, 2016).

²⁸⁴ 'Âtîf Ahmed Mahfûz, *et-Tefkîrî'l-Fikhî fi'l-Karnî's-Sâlisî Âşara el-Hicrî et-Tâsî'i 'Âşara el-Milâdî*, (Kahire, 2001).

²⁸⁵ İyâd Ali el-Hırş, *el-Fetâvâ'l-Fikhiyye li-Takiyyüddîn en-Nebehânî*, (Kahire, 2019).

²⁸⁶ Yusrâ Abdülhâlik Hüseyin Hayder, *Fetâvâ eş-Şeyh Muhammed Reşîd Rızâ*, (Kahire, 2017).

²⁸⁷ İbrâhîm Muhammed 'Îzâm, *Usûlül-Fikh ve Eseruhû fi Tefsîri'l-Kurânî'l-Kerîm 'inde'l-İmâm İbn 'Âşûr*, (Kahire, 2013).

²⁸⁸ Hâlid Muhammed Abdulfadîl, *Cuhûdü Ebî Zehra el-Halîc el-Usûliyye ve'l-Fikriyye*, (Kahire, 2012).

²⁸⁹ Nâsır Hâlid Suveyd el-Hâcîrî, *el-Mesâilü'l-Fikhiyye elletî Hâlefe fihâ eş-Şeyh İbn 'Useymin el-Mezhebe'l-Hanbelî fi'l-İbâdât*, (Kahire, 2017).

²⁹⁰ Vecîh Kemâlüddîn Zeki, *Kadâya'l-Mer'eti fi'l-Ümeme'l-Muttehide min 1945 hattâ 2005 fi Dav'i Ahkâmî's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, (Kahire, 2011).

²⁹¹ Abdurrahman Rahîs Ze'îl el-'Anzî, *'Ukûdu't-Teberru' bi'l-A'yân fi'l-Karnî'l-İşrîn*, (Kahire, 2019).

²⁹² Mes'ûd Sabrî İbrâhîm, *el-Müsteciddâtü'l-Fikhiyye li-Dâri'l-İftâ'i'l-Misriyye: Dirasetün Usûliyyetün münzü Fetratın Tevellâ eş-Şeyh Câdü'l-Hakk (1398/1978 ile'l-Fetrati'l-Hâliye Dr. Ali Cum'a (1426/2005)*, (Kahire, 2009).

²⁹³ Muhammed el-Bennâi, *el-İhtilâfî'l-Fikhiyye lede'l-İtticâhâtü'l-İslâmiyyeti'l-Mu'âsıra bi-Mısır*, (Kahire, 1997).

²⁹⁴ Ne'îme Muhammed Yahyâ, *et-Tecdid fi'l-Fikhi'l-İslâmî fi'l-'Asri'l-Hadis*, (Kahire, 2006).

²⁹⁵ Abdülmün'im Sâlih, *İtticâhâtü't-Tefsîr fi'l-'Irâk fi'l-'Asri'l-Hadis*, (Kahire, 2016).

Günümüzde hem özel hem de kamu hukukunu kapsayan karma hukuk dalları ortaya çıkmıştır. Gelişen teknoloji ve değişen sosyal yapıyla birlikte düzeni sağlamak için iş hukuku, bankacılık, sağlık ve tıp hukuku alanlarında yapılan çalışmalarla güncel meselelere yönelik araştırmalar yapıldığını söyleyebiliriz.

Karşılaştırmalı hukuk alanındaki çalışmalarda genellikle İslâm hukuku ile çeşitli Müslüman devletlerin pozitif hukuk sistemlerinin mukayesesi yapılmıştır. Bunun sebebinin özellikle 20. yüzyılda Müslüman devletlerde yaşanan anayasal değişiklikler, siyasi iktidar ve diktatörler ile batıdan alınan kanunlar olduğunu düşünmekteyiz. Zira bugün bile devlet yönetimi ve anayasanın temelinin nasıl olması gerektiği Müslümanların tartışma konusudur.

Yapılan tezlerin önemli bir bölümünü de hukuk tarihi çalışmaları oluşturmaktadır. Bu bölümde tarihin belirli dönemlerini ele alan çalışmaların yanında, Hz. Peygamber zamanından günümüze kadar hemen her asırdaki önemli şahsiyetlerin genel fikhî görüşleri veya belirli konulardaki görüş ve düşünceleri incelenmiştir.

Son olarak hukukun insana ve topluma bakan yönünü ifade eden, hukuk kaidelerinin arkasında gizlenen hikmet ve gayelerin sosyal faktörlerini inceleyen hukuk sosyolojisine dair yapılan çalışmaların son derece önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Ak, Ayhan. *İslâm Borçlar Hukuku*. 3. Baskı. Samsun: Üniversite Yayınları, 2020.
------. *İslâm Kamu Hukuku*. Samsun: Üniversite Yayınları 2019.
Aybakan, Bilal. "Muâmelât". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 30: 318. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
Çelik, Aytakin. *Ticaret Hukuku*. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Hukuk 2019.
Doğaner, Suna. "Mısır". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29: 553-555. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*. 4. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat 2013.
Görgün, Hilal. "Darülulüm". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8: 555. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
------. "Kahire". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24: 179-182. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
<https://cu.edu.eg/ar/Home>.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mısır>.
Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 22. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
Koçak, Muhsin – Dalgın, Nihat – Şahin, Osman. *Fıkıh Usûlü*. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
------. *İslâm Hukuku*. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
Köksal, Asım Cüneyd – Dönmez, İbrahim Kâfi. "Usûl-i Fıkıh". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42: 201-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
Oğuz, Arzu. "Hukukun Bağımsız Bir Alanı Olarak Karşılaştırmalı Hukukun Konusu ve Metodu". Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni 22 / 2 (Haziran 2011): 451-508.
Süzek, Sarper. *İş Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları 2015.
Tomar, Cengiz. "Mısır". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29: 575-577. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
Topçuoğlu, Hamide. *Hukuk Sosyolojisi*. 3. Baskı. İstanbul: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1969.